

پیشنهاد یک الگوی بانکداری مبتنی بر صکوک در چارچوب قانون عملیات بانکی بدون ربا

مجتبی یوسفی دیندارلو*

محمدعلی شهسواری**

چکیده

در این مقاله الگویی برای بانکداری مبتنی بر صکوک در چارچوب «قانون عملیات بانکی بدون ربا» پیشنهاد شده است. بر مبنای الگوی پیشنهادی، بانک نمونه اسلامی باید در اعطای تسهیلات به ویژه تسهیلات کلان به جای ارائه تسهیلات بر مبنای عقود اسلامی، با بهره‌برداری از ابزار صکوک به اعطای تسهیلات بپردازد. کاهش ریسک اعتباری و ریسک نقدینگی، ارتقای توانایی بانک برای تغییر ترکیب دارایی‌های بانک، ایجاد کانال جدید برای تجهیز منابع بانک و ارتقای حجم تأمین مالی صورت گرفته از کانال بانک، می‌توانند به عنوان دلالت‌های مستقیم این الگو شناسایی شوند. برای مقایسه عملکرد «الگوی پیشنهادی بر مبنای صکوک» با «الگوی مرسوم بانکداری اسلامی بر مبنای قانون عملیات بانکی بدون ربا» با بهره‌برداری از الگوی «کملز» این‌گونه استدلال شد که انتظار می‌رود با کاربرد الگوی پیشنهادی، بانک نمونه عملکرد مناسب‌تری داشته باشد. در سطح کلان نیز انتظار می‌رود که با پیگیری این الگو فرصت‌هایی برای ارتقای عملکرد بازارهای پول و سرمایه فراهم شود و قابلیت سیاست‌گذاری مؤثرتر پولی برای بانک مرکزی ایجاد گردد. کاهش نسبی خلق پول در ازای هر ریال تسهیلات اعطایی توسط سیستم بانکی، فراهم شدن امکان عملیات بازار باز مؤثر توسط بانک مرکزی، فراهم شدن فرصت ایجاد بازار بین بانکی مبتنی بر صکوک، امکان‌پذیر شدن شکل‌گیری ارتباط بین سیستم بانکی و بانک مرکزی بر مبنای صکوک، واقعی‌تر شدن تضمین‌ها و گسترش بازار سرمایه از موارد مهم قابل اشاره در این ارتباط هستند. همچنین تلاش شد تا کارکردهای «الگوی پیشنهادی» با الگوی پیشنهادی در مطالعات قبلی مبتنی بر «تبدیل به اوراق کردن دارایی‌های بانک» مقایسه شوند. بررسی نشان می‌دهد که الگوی پیشنهادی می‌تواند با رعایت ملاحظه‌هایی عملکرد انتظاری مطلوب‌تر در قالب یک بانک کردن داشته باشد.

واژگان کلیدی: صکوک، بانکداری، تبدیل به اوراق کردن دارایی بانک.

طبقه‌بندی JEL: G30، G20، G10

* دانشجوی دکتری اقتصاد دانشگاه شیراز (نویسنده مسئول)؛ رایانامه: yousefi.moj@gmail.com

** کارشناسی ارشد اقتصاد دانشگاه شهید بهشتی؛ رایانامه: ashahsavari57@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۷ تاریخ تأیید: ۱۳۹۵/۷/۱۸

۱. مقدمه

اولین تلاش‌ها در خصوص عملیاتی کردن بانکداری اسلامی به ابتدای دهه هفتاد میلادی [از طریق تأسیس بانک‌های اسلامی] باز می‌گردد. کشور مصر در سال‌های ۱۹۶۳ و ۱۹۷۱ دو بانک اسلامی را ایجاد کرد. پس از آن در دهه هشتاد میلادی کشورهای امارات متحده عربی، کویت، مصر و سودان بانک‌های اسلامی ایجاد کردند (عبدالرحیم،^۱ ۲۰۱۰ و احمد،^۲ ۲۰۰۵). ایجاد بانک‌های اسلامی در دهه نود میلادی و پس از آن نیز تداوم یافت؛ به نحوی که در اوایل دهه نود، در برخی از کشورهای اروپایی نیز شعبی از بانک‌های اسلامی تأسیس شد (عبدالرحیم ۲۰۱۰). در طی این دوران استقبال از بانکداری اسلامی به نحوی گسترش یافته که طی چند دهه اخیر بانک‌های تجاری بزرگ بین‌المللی نیز در این حوزه فعال شده‌اند و مبادرت به ارائه محصولات بانکی اسلامی در قالب باجه‌ها یا پنجره‌های اسلامی کرده‌اند (همان). در حال حاضر در بیش از ۵۰ کشور دنیا این بانک‌ها فعالیت دارند (تقی‌زاده، ۱۳۹۱).

انجام اقدامات جدی‌تر پیرامون بانکداری اسلامی به تلاش برای استقرار «نظام بانکداری اسلامی» باز می‌گردد که اولین اقدامات در این خصوص تلاش‌های ایران در سال ۱۹۷۹ و پاکستان در سال ۱۹۸۰ است. [فارغ از موفقیت این دو کشور در ایجاد چنین نظامی] تفاوت عمده بین ایران و پاکستان اتخاذ رویکرد شتابان در ایران و تدریجی در پاکستان در استقرار چنین نظامی است. ایران براساس قانون «عملیات بانکی بدون ربا» بانک‌های کشور را ملزم به پیاده‌سازی مقررات این نظام در طی یک دوره حداکثر سه ساله کرد. این در حالی است که در پاکستان سه استراتژی «ایجاد بانک‌های کاملاً اسلامی نوپا»، «حفظ بانک‌های تجاری به‌عنوان مکمل بانک‌های اسلامی» و «ایجاد باجه اسلامی در تمام شعب بانک‌های تجاری» پیگیری شد (همان، ص ۵۲).

دومین تلاش جدی در خصوص استقرار نظام بانکداری اسلامی به تجربه کشور مالزی باز می‌گردد. بانک مرکزی این کشور در سال ۱۹۹۳ طرحی را با عنوان بانکداری بدون ربا به اجرا درآورد. مالزی در حال حاضر کشوری با دو نظام مالی و بانکداری اسلامی و غیر اسلامی است (تقی‌زاده، ۱۳۹۱). در مجموع می‌توان گفت که عملکرد سایر کشورها در خصوص توسعه بانکداری اسلامی صرفاً در حد دایر کردن بانک‌های اسلامی و نه ایجاد نظام بانکداری اسلامی بوده است؛ هرچند اقداماتی قانونی در برخی از کشورها به صورت موردی در راستای انطباق برخی از عملیات پولی و مالی بر مبنای اصول شریعت صورت گرفته است.

از زمان تأسیس نخستین بانک‌های اسلامی حجم عملیات بانکداری اسلامی به صورت شتابانی گسترش یافته است. یکی از شاخص‌های کمی پیرامون این موضوع، رشد مداوم دارایی‌های

بانک‌های اسلامی در جهان است. براساس گزارش «انجمن خدمات مالی اسلامی»^۱ (۲۰۱۳)، مجموع دارایی‌های مالی اسلامی در پایان سال ۲۰۱۲ میلادی در جهان بالغ بر ۱۵۸۴ میلیارد دلار بوده که ۸۰/۴ درصد آن مربوط به دارایی‌های بانکی، ۱۴/۵ درصد آن مربوط به صکوک، ۴ درصد آن مربوط به صندوق‌های اسلامی و ۱/۱ مابقی مربوط به تکافل بوده است.

چنانچه ملاحظه می‌شود دارایی‌های بانکی بزرگ‌ترین بخش از دارایی‌های مالی اسلامی است. براساس گزارش این نهاد بیشترین حجم از دارایی‌های بانکی اسلامی در سال ۲۰۱۱ متعلق به ایران بوده است. سهم ایران در سال ۲۰۱۱ در خصوص این شاخص ۳۹/۷ درصد گزارش شده است. پس از ایران رتبه‌های بعدی متعلق به کشورهای عربستان سعودی، مالزی، امارات متحده عربی و کویت به ترتیب با سهم‌های ۱۳/۷، ۹/۸، ۹/۱ و ۹ درصد بوده است. سهم بانک‌های اسلامی سایر کشورهای جهان از دارایی‌های بانکی ۳۲/۴ درصد محاسبه شده است (انجمن خدمات مالی اسلامی، ۲۰۱۳).

چنانچه ملاحظه شد در حدود ۴۰ درصد از دارایی‌های بانک‌های اسلامی در جهان متعلق به بانک‌های ایران است که این بخش بزرگ از بانکداری اسلامی در جهان بر مبنای «قانون عملیات بانکی بدون ربا» عملیاتی شده است. شواهد گویای آن است که بیش از سه دهه از عملیاتی شدن بانکداری اسلامی بر مبنای این قانون در حالی رو به اتمام است که وجود چالش‌هایی متعدد در عملکرد بسیار نمایان شده است.

وجود حجم عظیم مطالبات معوق در سیستم بانکی یکی از بزرگ‌ترین مسائل گریبانگیر صنعت بانکداری در کشور است. براساس آخرین اطلاعات بانک مرکزی، در پایان خرداد ماه ۱۳۹۳ در حدود ۱۴/۴ درصد از تسهیلات ریالی و ۱۷/۸ درصد از تسهیلات ارزی و در مجموع ۱۵ درصد از کل تسهیلات ارائه شده توسط سیستم بانکی به صورت مطالبات غیر جاری (یعنی سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول)^۲ بوده و این پدیده طی سالیان اخیر به یک پدیده مزمن در صنعت بانکداری تبدیل شده است.

انجام بخش بزرگی از تأمین مالی در اقتصاد از طریق نظام بانکی و نقش پایین بازار سرمایه در ایران از دیگر چالش‌های فراروی سیستم بانکی است. بالا بودن سهم دارایی‌های سیستم بانکی از مجموع دارایی‌های مالی در اقتصاد و پایین بودن سهم دارایی‌های سایر مؤسسه‌های مالی، خود ایجادکننده چالش بزرگی برای عملکرد نظام بانکی است. نگاهی به ترکیب دارایی‌های مالی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه مؤید آن است که متوسط سهم شبکه بانکی از کل

1. Islamic Financial Services Board (IFSB)

۲. این آمار مربوط به نماگرهای اقتصادی شماره ۷۶ بانک مرکزی است.

دارایی‌های مالی اقتصاد پایین‌تر از سهم مجموع سایر مؤسسه‌های مالی در اقتصاد آنهاست. در سال ۲۰۰۶ در خصوص کشورهای سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۱ «سهم دارایی‌های شبکه بانکی از کل دارایی‌های مالی» در حدود یک دوم «سهم مجموع دارایی‌های سایر مؤسسه‌های مالی از کل دارایی‌های مالی» بوده است. این در حالی است که در خصوص ایران دارایی‌های بانکی سهم عمده دارایی‌های مالی را در بر می‌گیرند.

براساس آخرین اطلاعات بانک مرکزی^۲ در پایان سال ۱۳۹۲ ارزش دارایی‌های سیستم بانکی (به استثنای بانک مرکزی) ۱۳۳۱۹ تریلیارد ریال بوده است؛ ارزش جاری بازار بورس اوراق بهادار تهران و نیز ارزش جاری فرابورس در آن مقطع زمانی به ترتیب برابر با ۳۸۶۶ و ۹۵۴ تریلیارد ریال گزارش شده است. به عبارتی می‌توان گفت که سهم دارایی‌های سیستم بانکی بیش از ۲/۷ برابر مجموع دارایی‌های بورس تهران و فرابورس بوده است.^۳

وابستگی شدید اقتصاد کشور به منابع بانکی، انگیزه اعمال انواع مختلف سرکوب مالی در بازار پول را تقویت کرده است؛ به نحوی که در طول سال‌های گذشته اعمال اشکال مختلف سرکوب مالی و اتکای بیش از اندازه به منابع نظام بانکی کشور نه تنها بهبود رشد اقتصادی را به دنبال نداشته بلکه تداوم این رویکرد به نوبه خود سهم بالایی در بروز بی‌انضباطی‌های مالی و رشد نقدینگی و آثار تورمی را در پی داشته است. پیامد مستقیم بانک‌محور بودن تأمین مالی در ایران، تشدید سرعت خلق پول بی‌رویه در اقتصاد است.

چالش مهم دیگر پیش روی نظام بانکداری کنونی ایران، عدم اجرای دقیق عقود اسلامی است که در این خصوص هرچند از سوی برخی از صاحب‌نظران مسائل بانکی این امر بارها مورد انتقاد واقع شده است؛ اما مرور برخی از بخشنامه‌ها و آیین‌نامه‌های بانکی مؤید آن است که بانک مرکزی و شوراها مرتباً تصمیم‌گیری آن خود ایجادکننده رویه‌هایی متناقض با قانون عملیات بانکی بدون ربا بوده‌اند؛ افزون‌بر آن در عمل نیز بسیاری از عقود اسلامی در عملیات بانکی به صورت صوری اجرا می‌شود. انجام تأمین مالی برنامه‌های دولت از طریق تسهیلات تکلیفی و تبصره‌ای از دیگر چالش‌های مهم فراروی سیستم بانکی است.

با ملاحظه نمونه‌ای از چالش‌های مرتبط با پیاده‌سازی بانکداری اسلامی در یکی از اصلی‌ترین کانون‌های توسعه آن یعنی ایران، اکنون سؤال کلیدی آن است که به چه نحو می‌توان ضمن ارتقای

1. The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)

۲. اطلاعات مربوطه از گزارش‌های خلاصه تحولات اقتصادی کشور ۱۳۹۲، گزیده آمارهای اقتصادی اسفند ۱۳۹۲ و نماگرهای اقتصادی شماره ۷۶ استخراج شده است.

۳. ذکر این نکته ضروری است که ارزش بورس‌ها براساس قیمت‌های جاری است؛ ولی ارزش دارایی بانک‌ها مربوط به ارزش ثبت دفتری است که در صورتی که ارزش آنها به قیمت‌های جاری محاسبه شود، مقدار این نسبت افزایش خواهد یافت.

کیفی عملیات بانکداری اسلامی، سهم بازار سرمایه را در تأمین مالی اقتصاد ارتقا داد و تا حدودی در راستای رفع چالش‌های یاد شده گام برداشت؟ در راستای پاسخ به این پرسش ایده اصلی که مقاله حاضر به دنبال معرفی آن می‌باشد بر این نکته استوار است که در صورتی که عملیات بانکداری به نوعی با بازار صکوک در بخش اعطای تسهیلات (به‌عنوان بخشی از بازار سرمایه اسلامی) مرتبط شود، انتظار می‌رود که برخی از چالش‌های یاد شده به نوعی برطرف شوند. این مقاله به صورت مشخص به دنبال بررسی پیامدهای اعطای تسهیلات بر مبنای صکوک در بانکداری اسلامی است.

در راستای پاسخ به پرسش اصلی این مقاله از آنجا که ایده یاد شده ارائه‌دهنده ساختاری برای ایجاد پیوند بین نظام بانکداری اسلامی و بازار سرمایه اسلامی است، در قسمت (۲) به صورت خلاصه نحوه پیدایش این ارتباط با مدنظر قرار دادن مطالعات موجود تبیین می‌شود. در ادامه در قسمت (۳) «الگوی پیشنهادی برای بانکداری اسلامی» توصیف و دلالت‌های مستقیم آن تبیین می‌شود. انتظار می‌رود که الگوی پیشنهادی کارکردهای متفاوتی نسبت به عملکرد فعلی ناشی از عملیاتی کردن قانون عملیات بانکی بدون ربا برای بانک‌ها (به‌عنوان یک بنگاه اقتصادی) به دنبال داشته باشد که مباحث مرتبط در این خصوص، در قسمت (۴) ارائه خواهد شد. در قسمت (۵) به صورت خلاصه فرصت‌های متصور الگوی پیشنهادی در ارتقای عملکرد انتظاری از بازارهای پول و سرمایه تبیین خواهد شد. با توجه به مطالبی که در قسمت (۲) ارائه می‌شود و از آنجا که سازوکاری نزدیک با الگوی پیشنهادی در مطالعات قبلی پیشنهاد شده است، لذا در قسمت (۶) کارکردهای انتظاری از الگوی پیشنهادی و الگوی مورد نظر مقایسه می‌شود. در خاتمه ضمن جمع‌بندی مباحث به صورت کلی الزامات پیاده‌سازی این الگو ارائه خواهد شد. روش‌شناسی عمومی این مقاله بر مبنای تحلیلی-توصیفی است.

۲. ارتباط بانکداری با بازار سرمایه در بانکداری اسلامی

در بانکداری متعارف (غیر اسلامی)، نظام بانکی به طرق مختلف با بازار سرمایه در ارتباط است. خرید و فروش اوراق بهادار توسط بانک‌ها به‌عنوان یک روش مرسوم در دنیاست. اما یکی از ارتباطات مهم نظام بانکی با بازار سرمایه در چارچوب فرایند «تبدیل به اوراق بهادار کردن دارایی‌ها»^۱ شکل می‌گیرد. این پدیده فرایندی است که طی آن مجموعه‌ای از دارایی‌ها [ی موجود در ترازنامه بانک] از طریق مهندسی مالی به اوراق بهادار تبدیل می‌شوند.^۲ به عبارتی در این فرایند

1. Securitization

2. <http://www.investopedia.com/terms/s/securitization.asp>

واسطه‌های مالی مانند بانک‌های تجاری اوراق بهادار قابل خرید و فروش را به‌طور مستقیم به سرمایه‌گذاران می‌فروشند. در چارچوب این رخداد، دارایی‌های مؤسسه وام‌دهنده به طریقی از ترازنامه آن مؤسسه جدا شده و در مقابل تأمین وجوه توسط سرمایه‌گذارانی انجام می‌شود که یک ابزار مالی قابل مبادله را خریداری کرده‌اند. این ابزار نمایانگر بدهکاری مزبور است، بدون اینکه به وام‌دهنده اولیه مراجعه‌ای صورت پذیرد. این شیوه تأمین مالی برای اولین بار در دهه ۱۹۷۰ در ایالات متحده آمریکا مطرح شد. در طی چندین دهه این شیوه به‌عنوان یک محصول مالی بسیار مهم در بخش بانکداری متعارف مورد پذیرش قرار گرفته است (احمد منجو، ۲۰۰۵).

در بانکداری اسلامی نیز گرچه در عمل ارتباط بانکداری با بازار سرمایه همانند بانکداری متعارف قوی نیست؛ اما در مطالعات مختلف، پژوهشگران پیشنهادهایی را برای تقویت این ارتباط مطرح کرده‌اند که برخی از این موارد به صورت خلاصه در جدول (۱) ارائه شده است. چنانچه مشخص است در مطالعاتی نظیر احمد منجو (۲۰۰۵)، موسویان (۱۳۸۹) و نظریور و همکاران (۱۳۹۲) به اقتباس از بانکداری متعارف، «تبدیل به اوراق بهادار کردن دارایی‌ها» به‌عنوان یک شیوه در این ارتباط مورد توجه قرار گرفته است.^۲ در این مقاله‌ها تلاش شده است تا با توجه به ماهیت بانکداری اسلامی و در قالبی عموماً کلی پیشنهادهایی در این ارتباط مطرح شود.

شیوه مورد تأکید در این مطالعه‌ها غالباً مبتنی بر این فرایند است که سبدهای همگن از دارایی‌های بانک (که مبتنی بر عقود خاص هستند) انتخاب شده و براساس یک فرایند مهندسی مالی مشخص (که شامل نهادسازی خاص خود است) از ترازنامه بانک خارج شده و در قالب اوراق بهادار منتشر شده به سرمایه‌گذاران فروخته شود. احمد منجو (۲۰۰۵) معتقد است به‌رغم وجود پتانسیل‌های قابل توجه برای تبدیل به اوراق کردن دارایی‌ها از سوی بانک‌های اسلامی، اما در مقایسه با بانکداری متعارف عملکرد خاصی در این خصوص از سوی بانک‌های اسلامی مشاهده نشده است و در این خصوص دلایلی نظیر عدم وجود دارایی‌های مناسب، نبود بازار سرمایه کاملاً توسعه یافته، سهم بالای قرارداد مرابحه در عقود منعقد شده توسط سیستم بانکی (که از نظر شرعی مشکلاتی را تبدیل کردن قراردادهای مربوطه به اوراق بهادار ایجاد می‌کند) و عدم توافق آرا در خصوص مبانی شریعت در بین علمای اسلامی را مطرح می‌سازد.

گرچه ایشان این ادعا را در سال ۲۰۰۵ مطرح کرده است، اما شواهد موجود گویای آن است که تاکنون نیز رخدادی قابل ملاحظه در بانکداری اسلامی پیرامون این امر به وقوع نپیوسته است. به‌رغم این واقعیت نکته‌ای جالب توجه در خصوص بازار سرمایه و تبدیل به اوراق کردن دارایی‌ها

1. Ahmad Manjoo

۲. الگوی ایشان در اشارات بعدی به‌عنوان «الگوی رقیب» نام‌گذاری خواهد شد.

مشهود است. این نکته آن است که توسعه صکوک به سرعت در چارچوبی خارج از نظام بانکی در بازار سرمایه اسلامی در طول یک دهه اخیر رشد یافته است. نگاهی به تاریخچه تبدیل به دارایی کردن اوراق در بانکداری متعارف (دهه ۱۹۷۰) و نیز پیدایش صکوک (دهه ۱۹۸۰) گویای مؤخر بودن پیدایش صکوک در بازار سرمایه اسلامی است. به عبارتی در کشورهای اسلامی ابتدا فرایند تبدیل به اوراق شدن دارایی‌ها در بانکداری متعارف ملاحظه شده و سپس این ظرفیت در اقتصاد اسلامی مورد توجه قرار گرفته است؛ اما کانال ایجاد شده در این ارتباط در خارج از بانکداری اسلامی بوده است.

جدول ۱: پیشنهاد نحوه ارتباط بانک‌ها با بازار سرمایه در مطالعات مختلف

مطالعه / نحوه ارتباط بانک‌ها با بازار سرمایه
احمد منجو (۲۰۰۵) و موسویان (۱۳۸۹) / تبدیل دارایی‌های بانکی به اوراق بهادار
نظریور و همکاران (۱۳۹۲) / ۱. پذیره‌نویسی و خرید و فروش سهام؛ ۲. تبدیل به اوراق بهادار کردن دارایی‌های اسلامی؛ ۳. گواهی سپرده قابل معامله؛ ۴. اوراق سهام موقت مشارکت مدنی بانک‌ها؛ ۵. سرمایه‌گذاری مستقیم بانک در بازار سرمایه؛ ۶. صندوق سرمایه‌گذاری مشترک؛ ۷. کارگزاری در بازار سرمایه (پنجره خدمات)؛ ۸. اعطای اعتبار به شرکت‌های فعال در بازار سرمایه
صادقی و فرهانیان (۱۳۸۷) / اعطای وام خرید سهم
عبده تبریزی و رادپور (۱۳۹۱) / وام‌دهی بانک‌ها به شرکت‌های پذیرفته شده در بورس

شواهد گویای آن است که صکوک به‌عنوان ابزار تأمین مالی اسلامی در سال‌های اخیر با اقبال زیادی در کشورهای مختلف روبه‌رو بوده است و بخش قابل توجه و رو به رشدی از معاملات در بازارهای مالی به ویژه در کشورهای اسلامی را به خود اختصاص داده است. براساس گزارش «انجمن خدمات مالی اسلامی» (۲۰۱۳)، میزان انتشار سالانه صکوک از ۶/۶ میلیارد دلار در ۲۰۰۴ به ۱۳۱/۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۲ رسیده است. حجم صکوک سررسید نشده نیز از کمتر از ۱۵ میلیارد دلار در ۲۰۰۴ به حدود ۲۳۰ میلیارد دلار در ۲۰۱۲ افزایش یافته است.

براساس مطالب یاد شده در مقدمه در خصوص تاریخچه بانکداری اسلامی، رویه‌های متنوع توسعه بانکداری اسلامی در کشورهای مختلف و نیز درک اهمیت ویژه بازارهای صکوک به‌عنوان ابزار نوظهور تأمین مالی اسلامی، چنین می‌نماید که در حال حاضر صکوک صرفاً در سبد دارایی‌های برخی از بانک‌های اسلامی به‌عنوان دارایی وجود دارد، اما اعطای تسهیلات در چارچوب انتشار صکوک صورت نمی‌پذیرد. به عبارتی بانک‌ها رأساً صکوک منتشر نمی‌کنند؛ بلکه با توجه به برنامه‌های مدیریت مالی و نیز مدیریت دارایی و بدهی به مبادله و سرمایه‌گذاری در صکوک می‌پردازند. همانند تجربه ایران، در سایر تجارب بانکداری اسلامی اعطای تسهیلات در حال حاضر صرفاً بر مبنای عقود اسلامی است.

در یک جمع‌بندی می‌توان گفت به‌رغم معرفی پدیده اوراق بهادارسازی دارای‌های بانک‌های اسلامی اما همچنان در عمل یک انفصال قوی بین بانک‌های اسلامی و بازار سرمایه وجود دارد و ابزار مالی اسلامی (صکوک) بدون ارتباط با نظام بانکی توسعه یافته است.

۳. معرفی الگوی پیشنهادی بانکداری بر مبنای صکوک و دلالت‌های مستقیم آن

رشد شتابان انتشار صکوک در دهه اخیر همراه با متنوع شدن این ابزار تأمین مالی بوده است؛ به نحوی که به‌عنوان نمونه تنوع صکوک براساس عقود مختلف بسیار گسترده‌تر شده و نیز گزینه‌های مختلفی در خصوص سررسیدهای این اوراق مورد توجه قرار گرفته است. از جمله این موارد افزایش سریع سهم صکوک کوتاه‌مدت با سررسید کمتر از یک سال است. براساس اطلاعات موجود در سال ۲۰۰۸ در مجموع در حدود ۵ درصد از صکوک منتشره سررسید کمتر از یک سال داشته است؛ این در حالی است که در سال ۲۰۱۲ این نسبت به بیش از ۵۰ درصد افزایش یافته است. در سال ۲۰۰۸ سهم صکوک با سررسید بیش از ۱۰ سال بیش از ۲۵ درصد بوده که در ۲۰۱۲ این سهم به حدود ۱۸ درصد کاهش یافته است (انجمن خدمات مالی اسلامی، ۲۰۱۳). شواهد موجود حاکی از آن است که در حال حاضر صکوک هم با سررسیدهای کوتاه‌مدت و هم بلندمدت در حجم وسیعی در دنیا منتشر می‌شوند. ایجاد چنین تنوعی در صکوک منتشره قابلیت بهره‌برداری از آن را گسترش داده است.

چنانچه در قسمت قبل بیان شد الگوی پیشنهادی در این مقاله مبتنی بر عملیاتی ساختن بانکداری از طریق بهره‌برداری از صکوک است. از آنجا که تدوین این الگو نیازمند اتکا به یک دکترین خاص شرعی است، لذا قانون عملیات بانکی بدون ربا به‌عنوان مبنای تحلیل‌های بعدی قرار خواهد گرفت. در جدول (۴) پیوست، مفاد مرتبط با موضوع این مقاله از قانون عملیات بانکی بدون ربا و آیین‌نامه‌های اجرایی آن براساس طبقه‌بندی خاص گردآوری شده است. ساختار عمومی ساده‌ای از «الگوی مرسوم بانکداری»^۱ در چارچوب نمودار (۱) ترسیم شده است. در ترسیم این نمودار مفاد قانون یاد شده در خصوص منابع و مصارف بانک و نیز ارتباطات مالی مرتبط مورد توجه قرار گرفته است. چنانچه ملاحظه می‌شود هریک از انواع مختلف تسهیلات اعطایی بانک از منظر تأمین مالی، قابل تأمین از طریق منابع خاصی است. قسمت بالای نمودار گویای فرایند اعطای تسهیلات و قسمت پایین نمودار گویای فرایند بازپرداخت است.

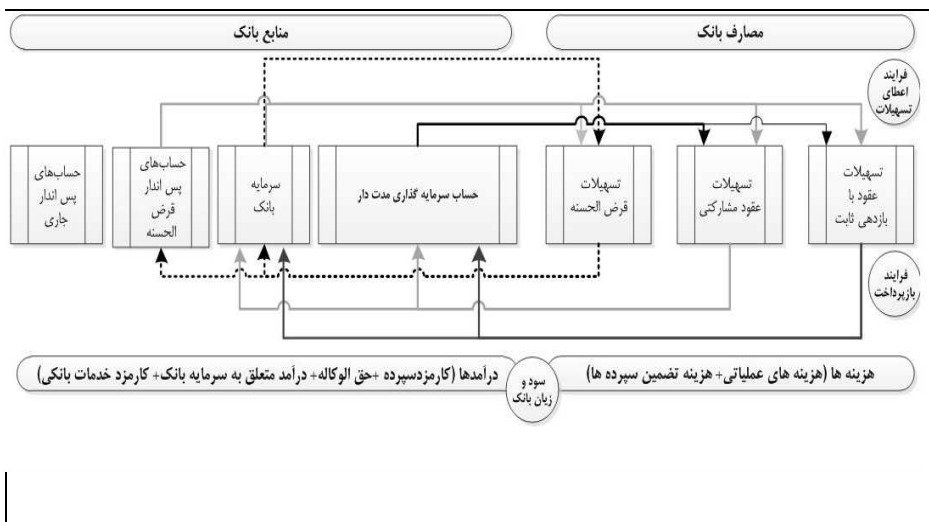
ساختار عمومی «الگوی پیشنهادی بر مبنای صکوک» در نمودار (۲) ترسیم شده است.

۱. در ادامه این مقاله اصطلاح «الگوی مرسوم بانکداری» اشاره به انجام بانکداری بر مبنای رعایت تمامی مفاد قانون «عملیات بانکی بدون ربا» است.

براساس این روش، صکوک منتشر شده توسط بانک قابلیت نگهداری توسط بانک تا سررسید اوراق صکوک و یا فروش در بازار ثانویه را داراست. در صورت نگهداری صکوک توسط بانک تا سررسید، می‌توان ادعا کرد که ماهیت صکوک تا حد زیادی مشابه با ماهیت عقود در الگوی مرسوم بانکداری است. در قسمت بالای نمودار (۲) فرایند انتشار صکوک و در قسمت پایین نمودار فرایند واگذاری صکوک منتشره و تأمین مجدد منابع برای بانک ترسیم شده است.

براساس نمودار (۲) در سمت مصارف بانک سه نوع صکوک با بازدهی ثابت، صکوک مشارکت و صکوک ترکیبی وجود خواهند داشت. صکوک با بازدهی ثابت در خصوص قراردادهای مبادله‌ای (شامل اجاره به شرط تملیک، فروش اقساطی، جعاله، مباحه و...)، صکوک مشارکت بر مبنای عقود مشارکتی (نظیر مشارکت، مضاربه، مزارعه و...) و صکوک ترکیبی،^۱ صکوک هستند که از ترکیب دو یا چند صکوک ایجاد می‌شوند و یکی از اهداف اصلی انتشار آنها فراهم‌سازی قابلیت مبادله صکوک برای صکوک منتشره بر مبنای عقود است که امکان مبادله صکوک در بازار ثانویه را فراهم نمی‌سازند (نظیر عقود استصناع و مباحه).

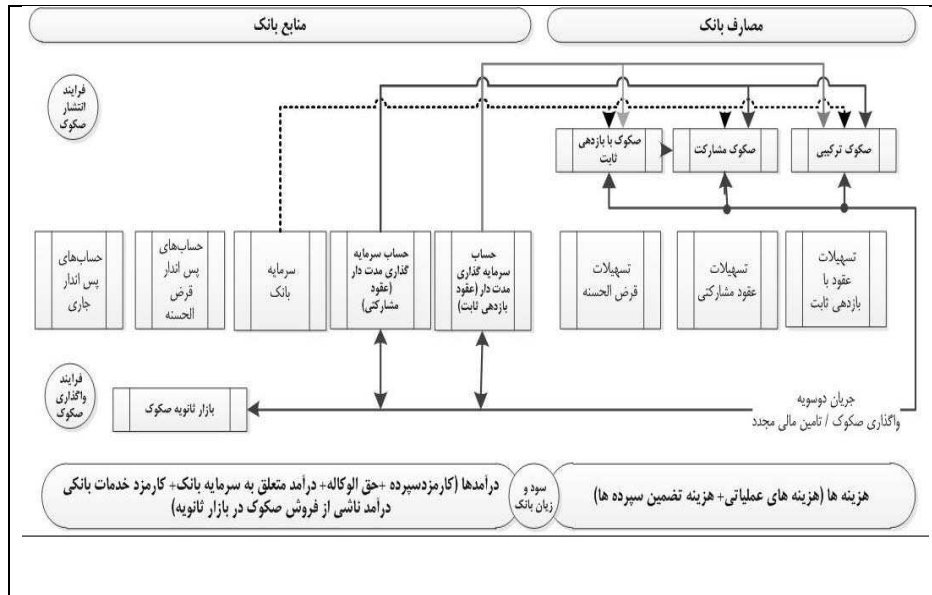
نمودار ۱: ساختاری عمومی از عملیات بانکی مرسوم بر مبنای قانون عملیات بانکی بدون ربا

توجه: در ترسیم این نمودار روابط با بانک مرکزی (پیرامون ذخایر قانونی و اضافی و...)، بازار بین بانکی و بازار سرمایه در نظر گرفته نشده است.

1. Hybrid Sukuk

نمودار ۲: ساختار عمومی عملیات بانکی مبتنی بر صکوک بر مبنای قانون بانکداری بدون ربا

توجه: کلیه ارتباطات بین منابع و مصارف بانک ترسیم شده در نمودار (۱) در خصوص این نمودار نیز برقرار است که به خاطر جلوگیری از پیچیدگی نمودار ترسیم نشده‌اند.

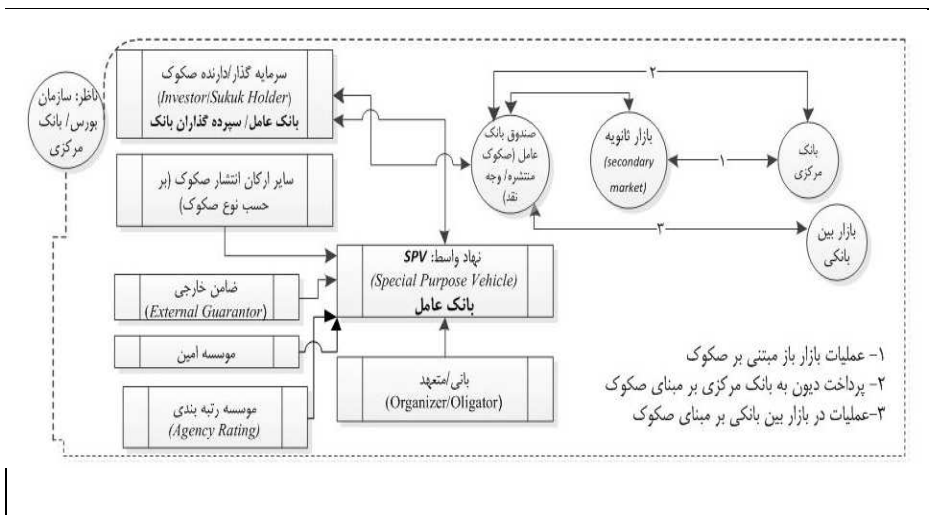
چنانچه در این نمودار مشخص است صکوک منتشره توسط بانک عامل قابلیت تأمین مالی مجدد برای آن بانک را از طریق بازار ثانویه فراهم می‌کند. در نمودار (۳) نیز ساختار پیشنهادی برای نحوه عملیاتی شدن بهره‌برداری از صکوک در نظام بانکی و ارتباطات عملیاتی بانکی با سایر ارکان بازار پول و سرمایه ترسیم شده است. در چارچوب پیشنهادی، گیرنده تسهیلات از بانک، همان بانی در چارچوب انتشار صکوک است. چنانچه مشخص است در این حالت بانک عامل افزون بر آنکه نهاد واسط (و ناشر) در عملیات ایجاد صکوک محسوب می‌شود، در عین حال به‌عنوان سرمایه‌گذار (خریدار اولیه صکوک) نیز نقش آفرینی می‌کند و این امر از آنجا محقق می‌شود که براساس قانون عملیات بدون ربا، بانک به‌عنوان وکیل سپرده‌گذاران است.^۱

نهاد ضامن همانند حالت استاندارد انتشار صکوک به‌عنوان نهادی مجزا از نهاد واسط خواهد بود و لذا بانی باید فرایند مربوط به ضمانت و اعطای وثایق خود را در خارج از بانک پیگیری کند. بازار ثانویه امکان فروش صکوک اولیه را به منظور ایجاد منابع جدید مالی برای بانک فراهم می‌کند. همان‌گونه‌که در ادامه توضیح داده خواهد شد بانک مرکزی می‌تواند در چارچوب الگوی

۱. نهاد واسط می‌تواند به‌عنوان یک نهاد مجزا از بانک در نظر گرفته شود که نقش ضعیف‌تری را برای بانک در این حالت تأمین مالی، خواهیم داشت.

پیشنهادی، عملیات بازار باز را از طریق بازار ثانویه صکوک انجام دهد. از سوی دیگر عملیات بازار بین بانکی نیز می‌تواند مبتنی بر صکوک عملیاتی شود. از آنجا که بانک مرکزی در بازار ثانویه نیز فعالیت دارد؛ لذا بازپرداخت تعهدات به بانک مرکزی در صورت توافق با آن بانک می‌تواند مبتنی بر صکوک باشد. با توجه به نوع صکوک منتشره سایر ارکان به این نمودار اضافه خواهد شد. نظارت بر سازوکار توصیف شده از طریق بانک مرکزی و سازمان اوراق بهادار براساس تقسیم کار نظارتی انجام می‌شود. نکته قابل توجه در الگوی بانکداری مبتنی بر صکوک آن است که بانک به‌عنوان خریدار اولیه تمامی صکوک منتشر شده است.^۱

نمودار ۳: ساختار پیشنهادی برای نحوه عملیاتی شدن بهره‌برداری از صکوک در نظام بانکی

به منظور فراهم کردن قابلیت مقایسه بین «الگوی مرسوم بانکداری» و «الگوی پیشنهادی بر مبنای صکوک» فروض اشاره شده در جدول زیر مورد توجه قرار می‌گیرد:

۱. به منظور مشخص شدن تمایز الگوی پیشنهادی با شیوه مقاله‌های نظریه‌پردازان و همکاران (۱۳۹۲) و موسویان (۱۳۸۹) لازم به توضیح است که در روش ایشان در گام اول تسهیلات در قالب عقود مختلف ارائه می‌شود. سپس از سید دارایی‌های بانک، دارایی‌های منتخب مبنای انتشار صکوک قرار می‌گیرند. رویکرد این مقاله در انتشار صکوک آن است که از همان ابتدا تسهیلات در قالب صکوک ارائه می‌شود؛ بدین مفهوم که در مرحله اول اعطای تسهیلات فرایند متداول مربوط به انتشار صکوک با توجه به ساختار تبیین شده پیگیری شده و همزمان با اعطای تسهیلات، صکوک مربوطه به‌عنوان دارایی در ترازنامه بانک قرار می‌گیرد؛ پس از آن بانک فرصت خواهد داشت صکوک را در بازار ثانویه بفروشد. یکی از مشکلات مهم تبدیل به اوراق‌سازی دارایی‌ها به ویژه در خصوص دارایی‌هایی که مبتنی بر عقود مختلف هستند، همگون‌سازی دارایی‌ها و تشکیل سبدی است که صکوک باید بر مبنای آن انتشار یابد؛ اما در روش پیشنهادی با انتشار صکوک در زمان اعطای تسهیلات این مشکل تا حدود زیادی برطرف می‌شود. بدیهی است که روش پیشنهادی در خصوص اعطای تسهیلات خرد کاربرد ندارد.

فرض	تشریح
۱	تفکیک کردن تسهیلات خرد از تسهیلات کلان در عملیات بانکی و الزام به ورود به تسهیلات کلان صرفاً از ناحیه انتشار صکوک. ^۱
۲	سایر فرایندهای متداول بانکی از جمله عملیات مربوط به حساب‌های قرض الحسنه و جاری، سایر سرمایه‌گذاری‌های غیر مرتبط با تسهیلات بر مبنای عقود (به‌عنوان نمونه فعالیت در بازار سهام و...)، صدور ضمانت‌نامه، خدمات بانکداری الکترونیک، عملیات بانکی در خصوص اعطای تسهیلات خرد و... در دو الگوی یکسان در نظر گرفته می‌شود. به عبارتی فرض می‌گردد این فرایندها به صورت تفکیک شده در دو الگوی مرسوم بانکداری و الگوی پیشنهادی انجام می‌شوند.
۳	انتشار هر نوع صکوک خاص می‌تواند در تناظر مستقیم با یک قرارداد بانکی بر مبنای عقود اسلامی قرار گیرد؛ به عبارتی فرض می‌کنیم که اگر بانک مبادرت به انتشار صکوک در خصوص درخواست اخذ تسهیلات ارائه شده کند، به صورت اولی ارائه تسهیلات یاد شده در قالب یک قرارداد بر مبنای عقود اسلامی برای بانک مقدر بوده است.
۴	در خصوص سپرده‌های مبتنی بر عقود مبادله‌ای بانک متعهد به بازپرداخت اصل و نیز پرداخت سود به سپرده‌گذار بوده و در خصوص عقود مشارکتی بانک متعهد به بازپرداخت اصل سپرده است و این مسئولیت را (از طریق بیمه، ضامن یا وثیقه) به گیرنده تسهیلات منتقل می‌کند. بنابراین، ریسک مربوط به عدم دریافت سود از عقود مشارکتی و نیز صکوک منتشر شده بر پایه عقود مشارکتی وجود دارد. در خصوص نهاد ضامن موجود در ساختار انتشار صکوک نیز پوشش ریسک مبتنی بر این فرض است.
۵	بانک از لحاظ فنی از بالاترین توان مدیریت مالی برای مدیریت منابع خود با توجه به امکانات موجود بانک در هر لحظه از زمان مطابق با اطلاعات موجود برخوردار است. لذا چنین فرض می‌شود که بانک زمانی صکوک خریداری شده در بازار اولیه را در بازار ثانویه می‌فروشد که انتشار صکوک جدید و یا ارائه تسهیلات جدید (از محل منابع فروش صکوک مذکور) منافع بیشتری را برای بانک به دنبال داشته باشد. ^۲ به عبارتی فرض می‌شود که خطایی از نظر مدیریت مالی وجود ندارد.
۶	ریسک‌های سیستماتیک در خصوص صکوک منتشره و قراردادهای مبتنی بر عقود اسلامی متناظر یکسان هستند.
۷	عملیات بانک عامل در بازار ثانویه مبتنی بر مقرراتی است؛ به نحوی که رعایت یک کف مشخص برای انتشار صکوک جدید توسط بانک عامل با توجه به حجم سپرده‌گذاری جدید صورت گرفته لازم است. به عبارتی بانک مجاز نیست از منابع سپرده‌گذاری شده جدید صرفاً به مبادله اوراق در بازار ثانویه، بدون انجام تأمین مالی جدید بپردازد. ^۳
۸	در زمان مقایسه دو الگو در این مطالعه، فرض می‌شود که سایر شرایط حاکم بر دو الگوی یکسان هستند (برقراری فرض ثبات سایر شرایط برای هر دو الگو).

تحلیل دلالت‌های مستقیم الگوی پیشنهادی: انتظار می‌رود که با پیاده‌سازی الگوی پیشنهادی

اقدام صورت‌های مالی یک بانک نمونه (به ویژه ترازنامه بانک و صورت گردش وجوه نقد) با تغییراتی همراه باشد. در جدول (۵) پیوست با رعایت فروض یاد شده، این تغییرات در خصوص

- این فرض را می‌توان مدنظر قرار داد که در خصوص تسهیلات خرد که به صورت همگن هستند، امکان انتشار صکوک وجود دارد. به‌عنوان نمونه بانک مسکن می‌تواند مجموعه‌ای از چندین مورد از این تسهیلات را در قالب یک برنامه انتشار صکوک خاص طراحی کند و هر یک از گیرندگان تسهیلات فرایند ارائه ضمانت و اعطای وثیقه را با نهاد ضامن عملیاتی کنند.
- بدیهی است در شرایطی که بانک براساس عقود عمل می‌کند، نمی‌تواند قرارداد خود با گیرنده تسهیلات را بدون دلیل موجه (عدم عمل به تعهدات توسط گیرنده تسهیلات) به صورت یک طرفه فسخ و با تسویه حساب با وی وجوه حاصل را وارد فرایند سرمایه‌گذاری جدید کند. حتی در صورت فرض نامحتمل موفقیت در کسب رضایت گیرنده تسهیلات توسط بانک برای تسویه حساب، این امر زمان‌بر و ممکن است فرصت‌های سرمایه‌گذاری جدید مورد نظر بانک از بین برود.
- تعیین این کف می‌تواند افزون‌بر قرار گرفتن بر مبنای سپرده‌گذاری جدید بر مبنای منابع مالی حاصل از فروش صکوک منتشره قبلی در بازار ثانویه نیز تنظیم شود.

ترازنامه یک بانک نمونه ارائه شده است. چنانچه ملاحظه می‌شود با فرض ثبات مانده سپرده‌گذاری صورت گرفته در بانک، انتظار می‌رود مانده حساب «تسهیلات اعطایی به سایر اشخاص» کاهش و حساب‌های جدیدی با عنوان «صکوک» در زیر مجموعه حساب «سرمایه‌گذاری‌ها» با ماهیت سریع‌المعامله ایجاد شوند. ضمن آنکه عنوان حساب «تسهیلات اعطایی به سایر اشخاص» با توجه به ماهیت جدید آن به «تسهیلات اعطایی به سایر اشخاص بابت تسهیلات خرد» تغییر می‌یابد.^۱ با توجه به فروض یاد شده دلالت‌های اصلی که الگوی پیشنهادی نسبت به الگوی مرسوم بانکداری اسلامی به همراه دارد به شرح زیر است:

– کاهش ریسک اعتباری: نهاد ضامن در خصوص صکوک منتشره و خریداری شده توسط بانک، در خارج از بانک قرار دارد و نسبت به بانک متعهد است. در این حالت تمامی عملیات مربوط به ضمانت از جمله گرفتن وثیقه از بانی صکوک در خارج از بانک انجام می‌شود. این امر دو منفعت را برای بانک به دنبال دارد: ۱. حجم عملیات بانکداری را کاهش می‌دهد و لذا انتظار می‌رود که به کاهش بخشی از هزینه عملیاتی منجر شود؛ ۲. نوسانات در بازار دارایی‌ها منجر بدان نمی‌شود که به سبب کاهش احتمالی در ارزش وثایق، گیرنده تسهیلات از بازپرداخت دیون خود به بانک (در خصوص صکوک در اختیار بانک) امتناع کند. به عبارتی ریسک اعتباری بانک کاهش خواهد یافت؛

– ارتقای درجه نقدشوندگی دارایی‌های بانک و کاهش ریسک نقدینگی: درجه نقدشوندگی دارایی‌های بانک را افزایش و ریسک نقدینگی بانک را کاهش می‌دهد. این امر بدان دلیل بروز می‌کند که قراردادهای مبتنی بر عقود اسلامی نسبت به صکوک که در بازار ثانویه قابل مبادله هستند، قدرت نقدشوندگی بسیار پایین‌تری دارند؛

– ارتقای توانایی بانک برای تغییر ترکیب دارایی‌های بانک و کاهش ریسک بازار: با مدنظر قرار دادن فرض (۵) و رعایت فرض (۷)، بانک می‌تواند همواره با توجه به قابلیت وجود مبادله صکوک در بازار ثانویه به صورت مداوم همراه با پیش‌بینی تغییر شرایط اقتصادی (مانند نرخ ارز، سقف نرخ سود سپرده و...) و نیز فرصت‌ها و چالش‌هایی که بانک با آنها مواجه است، ترکیب سبد دارایی‌های خود را متناسب با ریسک و بازده انتظاری صکوک تغییر دهد. همچنین به دلیل انجام مداوم فرایندهای تبدیل به اوراق‌سازی دارایی‌ها در شرایط رکودی دارایی‌های منجمد کمتری در ترازنامه بانک نوعی باقی خواهد ماند؛

– ایجاد کانال جدید برای تجهیز منابع بانک: در الگوی مرسوم بانکداری، به غیر از سرمایه بانک، کانال اصلی تجهیز منابع برای بانک، سپرده‌گذاری نزد بانک است؛ اما در الگوی پیشنهادی

۱. با توجه به ارتقای شاخص‌های نقدینگی تغییرات دیگری در ترازنامه بانک مورد انتظار است. به‌عنوان مثال این امکان وجود دارد که برخی از اقلام بدهی از جمله «بدهی به بانک مرکزی» کاهش یابد که در اینجا این موارد بررسی نمی‌شود.

افزون بر سپرده‌گذاری منبع تأمین مالی جدیدی از طریق فروش صکوک مربوط به تسهیلات ارائه شده قبلی به‌عنوان گزینه جدید در تجهیز منابع برای بانک مطرح است. البته این نکته نیز قابل توجه است که تجهیز منابع از این دو کانال ممکن است بر یکدیگر اثرگذار باشند؛ ولی این انتظار وجود دارد که در بدینانه‌ترین حالت، مجموع این دو جریان تجهیز مالی از تجهیز منابع صرفاً بر مبنای سپرده (که مربوط به الگوی بانکداری مرسوم است) کمتر نباشد؛ زیرا بانک می‌تواند صکوک را تا سررسید نزد خود نگه دارد؛

– ارتقای حجم تأمین مالی صورت گرفته از کانال بانک: تسهیلات اعطایی از طریق بانک در الگوی پیشنهادی بیشتر از الگوی مرسوم است؛ زیرا برای یک دوره مشخص، بانک می‌تواند متناسب با فروش اوراق صکوک جدید منتشره در بازار ثانویه مبادرت به انجام تأمین مالی برای پروژه‌های جدید از طریق انتشار و خرید صکوک جدید کند.

۴. تحلیل آثار الگوی پیشنهادی بر عملکرد مالی و اعتباری یک بانک نمونه در چارچوب

الگوی کاملز

با توجه به فرض‌ها و دلالت‌های مستقیم الگوی پیشنهادی که در قسمت قبلی مورد اشاره قرار گرفت، در این قسمت به دلالت‌های الگوی پیشنهادی بر عملکرد بانک به‌عنوان یک بنگاه اقتصادی تحلیل می‌شود. به منظور مقایسه عملکرد ناشی از رویکرد «الگوی مرسوم بانکداری» و «الگوی پیشنهادی بر مبنای صکوک» از منظر آثار پیگیری هریک از دو رویکرد بر عملکرد انتظاری مالی و اعتباری بانک (به‌عنوان یک بنگاه اقتصادی منفرد)، شاخص‌های «کاملز» می‌توانند مبنای مناسبی برای این مقایسه قرار گیرند. این شاخص‌ها در قالب سیستم رتبه‌بندی کاملز ارزیابی می‌شوند. سیستم رتبه‌بندی کاملز در حقیقت به‌عنوان یک سیستم رتبه‌بندی یکسان^۱ مؤسسه‌های مالی تلقی شده که در نهایت خروجی آن طبقه‌بندی مؤسسه‌ها در مقیاس یک تا پنج است. رتبه یک گویای رتبه (قوی‌ترین عملکرد) و رتبه پنج گویای پایین‌ترین رتبه (ضعیف‌ترین عملکرد) است (برگر^۲ و همکاران، ۲۰۱۱).

الگوی کاملز در حقیقت به‌عنوان یک سیستم هشداردهنده سریع به دنبال ارزیابی وضعیت سلامت شبکه بانکی و هریک از بانک‌ها به صورت منفرد است. شاخص‌های کاملز می‌توانند نقاط آسیب‌پذیری سیستم بانکی را به خوبی شناسایی و دلایل مرتبط در خصوص این آسیب‌پذیری ارائه کنند. افزون بر این، قابلیت کاربرد به صورت انفرادی و یا در قالب گروه‌های همگن را دارند. در کاربرد الگوی کاملز بانک‌ها اهمیت و اعتبار ویژه‌ای دارند (احمدیان، ۱۳۹۲، ص ۳). بانک توسعه آسیایی،

1. Uniform

2. Berger

بانک توسعه آفریقا، بانک مرکزی آمریکا، بانک جهانی از جمله نهادهایی هستند که افزون بر نهادهای مالی داخلی کشورها از این سیستم بهره‌برداری می‌کنند (عباسقلی‌پور، ۱۳۸۹، ص ۲۹).

در ایران نیز برای اولین بار پژوهشکده پولی و بانکی (۱۳۹۲) گزارش رتبه‌بندی بانک‌های کشور را بر مبنای الگوی کاملز منتشر کرده است. الگوی کاملز مشتمل بر تحلیل شش گروه از شاخص‌های کفایت سرمایه (C)،^۱ کیفیت دارایی (A)،^۲ کیفیت مدیریت (M)،^۳ سودآوری (E)،^۴ نقدینگی (L)^۵ و حساسیت به ریسک بازار (S)^۶ است که هر یک منعکس‌کننده جنبه‌ای از سلامت مؤسسه‌های مالی است (ایوانز^۷ و همکاران، ۲۰۰۰). در جدول (۶) پیوست به صورت خلاصه شاخص‌های یاد شده توصیف شده‌اند و در ارتباط با هر یک از شاخص‌ها یاد شده نسبت‌های مالی ارائه شده است. همچنین در ستون آخر این جدول نیز نحوه اثرگذاری این نسبت‌ها بر عملکرد مثبت بانک مشخص شده است.

اظهار نظر در خصوص آثار پیگیری الگوی پیشنهادی بر شاخص‌های کاملز نیازمند در اختیار بودن یک عملکرد کمی مبتنی بر این الگو در شبکه بانکی است؛ اما از آنجا که چنین تجربه‌ای وجود ندارد، شیوه پیگیری شده در این مقاله بر این روش مبتنی است که با مدنظر قرار دادن اطلاعات جدول (۶) پیوست و نیز فروض و دلالت‌های مستقیم الگوی پیشنهادی که در قسمت قبل ارائه شد و با مدنظر قرار دادن ماهیت صورت‌های مالی یک بانک نمونه (جدول ۵ پیوست)، «آثار انتظاری» ناشی از پیگیری الگوی پیشنهادی بر زیرشاخص‌های کاملز تحلیل می‌شود. در جدول (۲) نتیجه این تحلیل به صورت خلاصه ارائه شده است.

جدول ۲: بررسی دلالت‌های انتظاری الگوی پیشنهادی بر شاخص‌های کاملز	
شاخص (۱): کفایت سرمایه	انتظار بهبود
<p>۱. نسبت سرمایه به مجموع دارایی‌های موزون شده بر مبنای ریسک: به دلیل کاهش ریسک اعتباری، ریسک نقدینگی و نیز احتمال کاهش ریسک بازار انتظار می‌رود این شاخص بهبود یابد.</p> <p>۲. کل سرمایه به کل دارایی: انتظار عدم تغییر (با فرض عدم اثرپذیری سپرده‌گذاری در بانک).</p>	
شاخص (۲): کیفیت دارایی	انتظار بهبود
<p>۳. نسبت مانده مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات: به دلیل کاهش ریسک اعتباری و افزایش قدرت نقدشوندگی دارایی‌های این نسبت کاهش می‌یابد.</p> <p>۴. نسبت مانده مطالبات غیر جاری به سرمایه پایه: به دلیل کاهش ریسک اعتباری و افزایش قدرت نقدشوندگی دارایی‌های این نسبت کاهش می‌یابد.</p>	

1. Capital Adequacy

2. Asset Quality

3. Management Soundness

4. Earnings

5. Liquidity

6. Sensitivity to Market Risk

7. Evans

<p>۵. نسبت تسهیلات بخشی به کل تسهیلات: به سبب ارتقای درجه نقدشوندگی دارایی‌ها و نیز فراهم شدن فرصت انعطاف‌پذیری بالا برای تغییر ترکیب تسهیلات اعطایی از طریق فروش صکوک مربوط به تسهیلات اعطایی قبلی، بانک فرصت مناسب‌تری را برای تنظیم تسهیلات بین بخش‌های اقتصادی در جهت ارتقای کیفیت دارایی‌های خود داراست.</p> <p>۶. ریسک پرتفو دارایی‌ها: به دلیل استدلال ردیف (۳) و (۵) و نیز انتظار کاهش ریسک بازار و ریسک نقدینگی انتظار کاهش این ریسک وجود دارد (با فرض عدم افزایش سهم صکوک بر مبنای عقود مشارکتی).</p> <p>۷. اعطای تسهیلات به ذی‌نفع واحد: در صورت فروش صکوک اولیه منتشر شده، امکان ارائه تسهیلات بیشتر به ذی‌نفع واحد افزایش می‌یابد؛ زیرا با فروش صکوک قبلی مربوط به تأمین مالی قبلی در خصوص وی، تعهد بانک در قبال صکوک یاد شده از بین می‌رود.</p> <p>۸. اهرم بدهی (نسبت تسهیلات اعطایی به کل سرمایه): با توجه به فروض (۲) و (۴) حداقل انتظار عملکرد بانکداری مرسوم در خصوص این شاخص وجود دارد.</p>	
شاخص (۳): کیفیت مدیریت	انتظار عدم تنزل
<p>۹. هزینه کل به درآمد کل: برخی فرایندها (همانند گرفتن ضمانت) تسهیل و برخی فرایندها نیز توسعه می‌یابد (مثلاً به دلیل فراهم شدن امکان افزایش تأمین مالی و عملیات در بازار ثانویه) اما در مجموع مبنایی برای اظهار نظر قطعی در این خصوص وجود ندارد. به هر حال با توجه به کاهش ریسک‌های اعتباری و نقدینگی و انتظار کاهش ریسک بازار و با مدنظر قرار دادن فرض (۵)، انتظار بهبود یا حداقل عدم تنزل در خصوص این شاخص وجود دارد.</p> <p>۱۰. سود به کل کارکنان: استدلال ردیف (۹).</p>	
شاخص (۴): سودآوری	انتظار عدم تنزل
<p>۱۱. نسبت سود خالص به مجموع دارایی‌ها: با توجه به استدلال ردیف (۹) انتظار عدم تنزل وجود دارد.</p> <p>۱۲. نسبت بازده خالص به سرمایه بانک: با توجه به استدلال ردیف (۹) انتظار عدم تنزل وجود دارد.</p> <p>۱۳. نسبت درآمد بهره‌ای به کل درآمدها (یا دارایی‌ها): با توجه به استدلال ردیف (۵) و فرض (۵) می‌توان انتظار افزایش این درآمدها را داشت.</p> <p>۱۴. نسبت هزینه‌های عملیاتی به کل درآمدها (یا دارایی‌ها): با توجه به استدلال ردیف (۹) انتظار عدم تنزل وجود دارد.</p> <p>۱۵. تفاوت بین نرخ بهره دریافتی و پرداختی (اسپرد بانکی): با توجه به استدلال ردیف (۹) انتظار عدم تنزل وجود دارد.</p>	
شاخص (۵): نقدینگی	انتظار بهبود
<p>۱۶. نسبت دارایی نقد به کل سپرده‌ها: با توجه به استدلال ردیف (۵)، انتظار بهبود این شاخص وجود دارد.</p> <p>۱۷. نسبت کل تسهیلات به کل سپرده‌ها: با توجه به استدلال ردیف (۵)، قابل مدیریت توسط بانک است.</p> <p>۱۸. نسبت سپرده فرار به کل سپرده‌ها: با توجه به فرض (۲)، انتظار عدم تغییر وجود دارد.</p> <p>۱۹. نسبت دارایی نقد به بدهی کوتاه‌مدت: با توجه به استدلال ردیف (۵) و فروض (۱) و (۴) قابل مدیریت توسط بانک است.</p>	
شاخص (۶): حساسیت به ریسک بازار	انتظار بهبود
<p>۲۰. حساسیت به نرخ ارز (نسبت دارایی‌های مبتنی بر نرخ ارز به هزینه دارایی‌های مبتنی بر نرخ ارز): با توجه به استدلال ردیف (۵) و فرض (۵)، انتظار مدیریت این شاخص در جهت بهبود وجود دارد.</p> <p>۲۱. حساسیت به نرخ بهره (نسبت دارایی‌های مبتنی بر نرخ بهره به هزینه دارایی‌های مبتنی بر نرخ بهره): استدلال ردیف ۲۰.</p> <p>۲۲. حساسیت به قیمت سهام: استدلال ردیف ۲۰.</p>	

چنانچه ملاحظه می‌شود انتظار می‌رود که با پیگیری الگوی پیشنهادی، شاخص‌های کیفیت سرمایه، کیفیت دارایی، نقدینگی و حساسیت به ریسک بازار ارتقا یابند و در خصوص دو شاخص کیفیت مدیریت و سودآوری، حداقل انتظار عدم تنزل کیفیت وجود دارد. مبنای این نتیجه‌گیری تا حدود زیادی مبتنی بر فرض (۵) و ارتقای قدرت نقدشوندگی دارایی‌های بانک است. در الگوی

مرسوم بانکداری حتی در صورت کارآمد بودن مدیریت مالی و پیش‌بینی مناسب حرکت متغیرهای اقتصادی و چالش‌های مختص بانک به دلیل ضعیف بودن قدرت بانک در تغییر ترکیب سبد دارایی‌ها در کوتاه‌مدت و حتی میان‌مدت، حرکت در راستای ارتقای شاخص‌های کملز بسیار دشوارتر از الگوی پیشنهادی است.

۵. فرصت‌های متصور الگوی پیشنهادی در ارتقای عملکرد انتظاری از بازارهای پول و سرمایه

با توجه به دلالت‌های مستقیم ناشی از پیگیری الگوی پیشنهادی بر مبنای صکوک در قسمت (۲) و با توجه به برخی نکات مستخرج در قسمت قبل پیرامون عملکرد یک بانک نمونه، می‌توان استدلال کرد که الگوی پیشنهادی قادر است برخی از عملکردهای بازار پول و سرمایه را ارتقا بخشد و فرصت‌هایی را برای سیاست‌گذاری مؤثرتر پولی در اختیار بانک مرکزی قرار دهد. در این قسمت برخی از این موارد مرور می‌شود:

– کاهش نسبی خلق پول به‌رغم رشد تسهیلات اعطایی توسط سیستم بانکی: چنانچه بیان شد در «الگوی مرسوم بانکداری» تأمین منابع برای متقاضیان تسهیلات توأم با خلق پول جدید از طریق سیستم بانکی است، این در حالی است که در «الگوی پیشنهادی بر مبنای صکوک» گرچه سیستم بانکی به اعطای تسهیلات می‌پردازد؛ اما می‌تواند در قبال حجم مشخصی از تسهیلات اعطایی خلق پول جدیدی صورت ندهد و بر تعهدات بانک نیفزاید. به عبارتی نسبت میزان حجم تأمین مالی صورت گرفته به خلق پول در الگوی پیشنهادی به صورت قطعی بیشتر از الگوی مرسوم بانکداری است؛

– فراهم شدن امکان عملیات بازار باز مؤثر توسط بانک مرکزی: در صورت وجود بازار ثانویه قوی (که بانک مرکزی خود در ایجاد و توسعه آن می‌تواند مؤثر باشد)، بانک مرکزی می‌تواند از طریق این بازار اقدام به انجام عملیات بازار باز کند، انجام عملیات بازار در این حالت نسبت به شیوه‌های متداول بانک‌های مرکزی در دنیا که مبتنی بر اوراق قرضه می‌باشد دو ویژگی بارز به دنبال دارد. از یک سو عملیات بازار باز در این حالت مبتنی بر فعالیت واقعی در اقتصاد شکل می‌گیرد و از سوی دیگر بانک مرکزی می‌تواند سیاست‌های خود را در خصوص بخش‌های مختلف اقتصادی از طریق خرید و فروش اوراق صکوک مرتبط عملیاتی کند؛^۱

– فراهم شدن امکان ایجاد بازار بین بانکی مبتنی بر صکوک: با توجه به نقدینگی بالای صکوک

۱. لازم به توضیح است که این گزاره نیازمند به بررسی فقهی دارد؛ اما توجه به این نکته ضروری است که صکوک برخلاف اوراق قرضه مرسوم منتشره توسط بانک‌های مرکزی در دنیا مبتنی بر فعالیت واقعی اقتصادی است. همچنین در حال حاضر بازار ثانویه برای صکوک مختلف در کشورهای مختلف وجود دارد.

(در صورت وجود بازار ثانویه برای مبادله آن)، این ابزار می‌تواند مبنای تأمین مالی بین بانکی قرار گیرد، تأمین مالی در این حالت می‌تواند بر مبنای فروش صکوک در بازار بین بانکی و یا انجام استقراض بر مبنای صکوک باشد (از طریق قرض الحسنه و رعایت یک عرف شرعی برای جبران ضرر و زیان بین بانکی باشد)؛

– فراهم شدن امکان ارتباط بین سیستم بانکی و بانک مرکزی بر مبنای صکوک: انجام استقراض سیستم بانکی از بانک مرکزی می‌تواند بر مبنای صکوک باشد و یا آنکه مبادله صکوک بین بانک مرکزی و سیستم بانکی برای تأمین منابع مالی فوری مورد نیاز بانک صورت گیرد؛

– واقعی تر شدن تضمین‌ها: در شرایط کنونی دولت بدون اتکا به منابع مشخص، صرفاً با بهره‌برداری از جایگاه خود در اقتصاد در مواردی تضمین‌های مرتبط با تسهیلات را عهده‌دار می‌شود. به‌عنوان نمونه در موارد متعدد بخشی از تسهیلات اعطایی توسط بانک‌ها بر مبنای تضمین مستقیم دولت صورت گرفته است. از طرف دیگر در پاره‌ای مواقع گرفتن تضمین‌های ارائه شده از سوی سیستم بانکی به واسطه فشارهای رسمی و غیر رسمی دولتی، وجود فساد در شبکه بانکی و... متناسب با ارزش تسهیلات اعطایی نمی‌باشد. در صورتی که بخش بزرگی از تسهیلات اعطایی در چارچوب سیستم بانکی بر مبنای صکوک باشد با توجه به اینکه نهاد تضمین‌کننده در خارج از بانک قرار گرفته و مستقل از بانک است و با مدنظر قرار دادن این واقعیت که تضمین اوراق صکوک در رتبه‌بندی آنها بسیار مؤثر است؛ لذا هرگونه برخوردی در خصوص تضمین از طریق فشارهای دولتی باید از طریق نهاد تضمین‌کننده و نه بانک صورت گیرد و لذا هرگونه تضمین دولتی همراه با هزینه مستقیم برای دولت است. از طرف دیگر اعمال سیاست‌های دستوری از سوی دولت مبنی بر بخشش جرایم و یا استمهال بدهی قابل اعمال از طریق سیستم بانکی نیست و نیازمند اعمال آنها از طریق نهادسازی مرتبط در بازار سرمایه است. این امر موجب می‌شود که ضمانت دولت در چارچوب منضبط‌تری در اقتصاد عملیاتی شود؛

– گسترش بازار سرمایه: تقویت بازار ثانویه اوراق صکوک به واسطه عملیات بانکداری مرتبط نقش قابل توجهی در گسترش عملکرد بازار سرمایه در اقتصاد خواهد شد؛

– کاهش زمینه برای گسترش فعالیت‌های غیر مولد در اقتصاد به واسطه ایجاد محدودیت در تأمین مالی آنها از طریق سیستم بانکی و از بین رفتن فرصت انعقاد قراردادهای صوری: چارچوب عملیات تأمین مالی انتشار صکوک در ساختاری منسجم و با حضور نهادهای مختلف (نهاد واسطه، نهاد ضامن و...) که غالباً مستقل از یکدیگر می‌باشند عملیاتی می‌شود. این در حالی است که در انعقاد عقود اسلامی در «الگوی مرسوم بانکداری» عموماً یک رویه واحد در تنظیم قراردادها پیگیری نمی‌شود؛ به نحوی که عمده فرایند گرفتن تسهیلات از طریق بانک عملیاتی می‌شود؛ لذا

زمینه عدول از مقررات بانکی و چارچوب‌های شرعی و نیز ایجاد فساد در این ساختار بسیار محتمل‌تر است. این در حالی است که در تأمین مالی مبتنی بر صکوک یک شیوه استاندارد تا انتشار نهایی صکوک پیگیری می‌شود. در انتشار صکوک معیارهای لازم‌الرعايه از جمله مبتنی بودن درخواست دریافت تسهیلات بر مبنای فعالیت‌های خاص و پذیرفته شده به نحو بسیار مؤثرتری قابل پیگیری و نظارت می‌باشد؛

– فراهم شدن زمینه تأمین مالی طرح‌های بزرگ از طریق مشارکت بانک‌ها در قالب انتشار صکوک متنوع: بسیاری از پروژه‌های بزرگ اقتصادی که تأمین مالی آن از طریق یک بانک دشوار است و در مواردی ضوابط مربوط به ذی‌نفع واحد، انجام آنها را غیر ممکن می‌سازد، در ساختار تأمین مالی از طریق صکوک و از طریق حضور بانک‌های مختلف قابلیت عملیاتی شدن می‌یابد؛

– سازگار شدن نرخ‌های تأمین مالی از طریق بازار سرمایه و بانک: تجزیه و تحلیل عملکرد موجود تأمین مالی در کشور گویای آن است که تأمین مالی از طریق بانک از جذابیت بیشتری نسبت به تأمین مالی از طریق بازار سرمایه دارد. زمانی که بانک از طریق انتشار صکوک مبادرت به تأمین مالی می‌کند، نرخ‌های سود و نظایر آن (در خصوص عقود مختلف باید به نوعی تنظیم شود که با مؤلفه‌های موفقیت اوراق برای حضور در بازار ثانویه هماهنگ باشد)؛

– فراهم شدن امکان سپرده‌گذاری بر اساس عقود: برخلاف عملکرد موجود در خصوص سپرده‌پذیری، ارائه تسهیلات در قالب صکوک می‌تواند عملیات بانکی را به نحوی سازماندهی کند که امکان سپرده‌پذیری بانک‌ها بر مبنای عقود خاص متناظر با صکوک منتشره فراهم شود.^۱

۶. مقایسه عملکرد انتظاری الگوی پیشنهادی و الگوی رقیب

با توجه به نکات ارائه شده در قسمت‌های (۳) تا (۵) در این قسمت عملکرد انتظاری از الگوی پیشنهادی و الگوی رقیب (که مبتنی بر تبدیل به اوراق کردن دارایی‌هاست) مقایسه می‌شود. چنانچه بیان شد در الگوی مبتنی بر «تبدیل به اوراق کردن دارایی‌ها» در مرحله اول عقود بانکی منعقد و تسهیلات ارائه می‌شود و دارایی‌هایی با ماهیت بدهی و با نقدینگی پایین در ترازنامه بانک وارد می‌شود. سپس در مرحله بعد طی فرایند تبدیل به اوراق بهادارسازی، این دارایی‌ها تبدیل به اوراق بهادار می‌شود. این در حالی است که در الگوی پیشنهادی که ارائه تسهیلات همزمان با انتشار صکوک است از همان ابتدا اوراق صکوک در ترازنامه بانک وارد می‌شود. موارد زیر توجیهاتی است که بر مبنای آنها استدلال می‌شود که الگوی پیشنهادی امتیازاتی نسبت به الگوی رقیب دارد:

۱. در حال حاضر منابع حاصل از سپرده‌پذیری بانک‌ها از اشخاص (به جز در خصوص سپرده‌های قرض‌الحسنه) در نظام بانکی به صورت مشاع می‌باشد و اشخاص سپرده‌گذار در بانک‌ها اطلاعی در خصوص نحوه حضور سپرده‌های تودیع شده آنها نزد بانک‌ها در عقود مختلف مرتبط با تسهیلات اعطایی توسط بانک‌ها را ندارند.

۱. در الگوی پیشنهادی از نظر حجم فعالیت بانکداری به دلیل هم زمانی ارائه تسهیلات و انتشار اوراق صکوک، در عمل یک مرحله از فرایند اجرایی حذف می‌شود که این امر می‌تواند به کاهش در هزینه‌های عملیاتی منجر شود؛
۲. از آنجا که از زمان اعطای تسهیلات، دارایی‌های با ماهیت بدهی به صورت اوراق بهادار وارد ترانزنامه بانک شده است؛ لذا در الگوی پیشنهادی درجه نقدشوندگی دارایی‌ها با لحاظ طول دوره اعطای تسهیلات نسبت به الگوی رقیب بیشتر است. این امر باعث می‌شود که ریسک نقدینگی کمتری در الگوی پیشنهادی مورد انتظار باشد؛
۳. این احتمال وجود دارد که تا قبل از اتمام فرایند تبدیل به اوراق کردن دارایی‌ها، قسمتی از تسهیلات اعطایی ماهیت غیر جاری (مطالبات معوق و...) به خود بگیرد. این در حالی است که در الگوی پیشنهادی ضامن از همان ابتدای تسهیلات قطعاً در خارج از بانک قرار دارد، لذا در شرایط برابر در الگوی پیشنهادی انتظار ریسک اعتباری پایین‌تری وجود دارد؛
۴. با توجه به استدلال ردیف (۲) و مدنظر قراردادن فروض (۵) و (۸)، انتظار می‌رود قدرت بانک در چارچوب الگوی پیشنهادی به منظور تغییر ترکیب دارایی‌های بانک و کاهش ریسک بازار در مواجهه با نوسانات اقتصادی بیشتر باشد؛
۵. تبدیل به اوراق بهادار کردن دارایی‌ها فرایندی دشوارتر از طراحی صکوک است. به‌عنوان مثال برخی از صکوک در قالب برخی از عقود قابلیت مبادله در بازار ثانویه را ندارند، لذا در مهندسی مالی از همان ابتدا تلاش می‌شود که در خصوص آنها صکوک ترکیبی منتشر شود. به نظر می‌رسد که در خصوص حجم تسهیلات معین بر مبنای عقود مشخص، الگوی پیشنهادی در مقایسه با الگوی رقیب قابلیت آن را دارد تا حجم بیشتری از تسهیلات یاد شده را به اوراق بهادار تبدیل کند؛
۶. به نظر می‌رسد با توجه به استدلال بندهای (۲)، (۳) و (۵) کانال ایجاد شده برای تجدید منابع بانک ناشی از فروش اوراق بهادار مرتبط با تسهیلات اعطایی قبلی در الگوی پیشنهادی قوی‌تر است؛
۷. در الگوی پیشنهادی نسبت به الگوی رقیب، امکان مشارکت مالی بانک‌ها در تأمین مالی پروژه‌های بزرگ از طریق خرید سهمی مشخص از صکوک منتشره در بازار اولیه به صورت قوی‌تر وجود دارد و سرعت عملیاتی شدن آن بالاتر است؛
۸. در الگوی رقیب در مرحله قبل از فرایند تبدیل به اوراق کردن دارایی‌ها، ممکن است تسهیلات به صورت صوری اعطا شوند،^۱ در مرحله بعد ممکن است که این دارایی‌ها به اوراق تبدیل

۱. چنانچه در مقدمه بیان شد، به‌عنوان یکی از چالش‌های کنونی نظام بانکی هستند.

شوند. لذا ریسک شریعت در الگوی رقیب بیش از الگوی پیشنهادی است. لازم به توضیح است که با توجه به سازوکار پیگیری شده در انتشار صکوک و با توجه به اینکه در انتشار آن نهادهای مستقل متعددی وجود دارند، لذا امکان ایجاد قراردادهای صوری محدود است؛

۹. با توجه به موارد یاد شده و با در نظر گرفتن اطلاعات جدول (۲) در خصوص نسبت‌های مورد نظر در شاخص کملز، نتایج جدول (۳) قابل توجه است. چنانچه ملاحظه می‌شود در مجموع می‌توان انتظار داشت که الگوی پیشنهادی نسبت به الگوی رقیب، پیرامون شاخص‌های کملز عملکرد مثبت‌تری را داشته باشد؛

۱۰. همچنین با توجه به استدلال‌های یاد شده انتظار می‌رود که در خصوص تمامی موارد ده‌گانه ذکر شده در قسمت (۵) پیرامون آثار الگوی پیشنهادی بر ارتقای عملکرد بازار پول و سرمایه، الگوی پیشنهادی عملکردهای مناسب‌تر و حداقل معادل با الگوی رقیب به دنبال داشته باشد.

جدول ۳: مقایسه عملکرد انتظاری از شاخص‌های کملز در الگوی پیشنهادی و الگوی رقیب

شاخص	نسبت‌های مالی	اثر	شاخص	نسبت‌های مالی	اثر
کفایت سرمایه	۱. نسبت سرمایه به مجموع دارایی‌های موزون شده بر مبنای ریسک	+	سودآوری (ادامه)	۱۲. نسبت بازده خالص به سرمایه بانک	+
	۲. کل سرمایه به کل دارایی	۰		۱۳. نسبت درآمد بهره‌ای به کل درآمدها (یا دارایی‌ها)	۰
کیفیت دارایی	۳. نسبت مانده مطالبات غیر جاری به کل تسهیلات	+	نقدینگی	۱۴. نسبت هزینه‌های عملیاتی به کل درآمدها (یا دارایی‌ها)	+
	۴. نسبت مانده مطالبات غیر جاری به سرمایه پایه	+		۱۵. اسپرید بانکی	۰
	۵. نسبت تسهیلات بخشی به کل تسهیلات	+		۱۶. نسبت دارایی نقد به کل سپرده‌ها	+
	۶. ریسک پرتفو دارایی‌ها	+		۱۷. نسبت کل تسهیلات به کل سپرده‌ها	+
کیفیت مدیریت سودآوری	۷. اعطای تسهیلات به ذی‌نفع واحد	۰	حساسیت به ریسک بازار	۱۸. نسبت سپرده فرار به کل سپرده‌ها	۰
	۸. اهرم بدهی (نسبت تسهیلات اعطایی به کل سرمایه)	۰		۱۹. نسبت دارایی نقد به بدهی کوتاه‌مدت	+
	۹. هزینه کل به درآمد کل	۰		۲۰. حساسیت به نرخ ارز	+
	۱۰. سود به کل کارکنان	+		۲۱. حساسیت به نرخ بهره	+
	۱۱. نسبت سود خالص به مجموع دارایی‌ها	+		۲۲. حساسیت به قیمت سهام	+

توجه: «+» گویای عملکرد بهتر الگوی پیشنهادی نسبت به الگوی رقیب و «۰» گویای حداقل عدم بدتر بودن عملکرد الگوی پیشنهادی نسبت به الگوی رقیب است.

۷. جمع‌بندی و الزامات پیاده‌سازی الگو

در این مقاله الگویی برای بانکداری مبتنی بر صکوک مبتنی به اصول مورد توجه در قانون بانکداری بدون ربا و رویکرد «تبدیل به اوراق کردن دارایی‌های بانک‌ها» پیشنهاد شده است. بیش از سه دهه از عملیاتی شدن بانکداری اسلامی در ایران در حالی رو به اتمام است که وجود چالش‌های متعدد در عملکرد بسیار نمایان شده است. وضعیت بسیار نامناسب سلامت مالی در خصوص بانک‌های فعال در نظام مالی، نقش پایین بازار سرمایه، عدم اجرای دقیق عقود اسلامی از چالش‌های مهم فراروی سیستم بانکی شناسایی شد.

در تبیین دقیق جایگاه صکوک به‌عنوان بخشی از دارایی‌های مالی اسلامی در بازار سرمایه اسلامی نیز استنباط شد که در حال حاضر صکوک صرفاً در سبد دارایی‌های برخی از بانک‌های اسلامی به‌عنوان دارایی وجود دارد؛ اما اعطای تسهیلات در چارچوب انتشار صکوک صورت نمی‌پذیرد؛ به عبارتی بانک‌ها رأساً صکوک منتشر نمی‌کنند؛ بلکه با توجه به برنامه‌های مدیریت مالی و نیز مدیریت دارایی و بدهی به مبادله و سرمایه‌گذاری در صکوک می‌پردازند. همانند تجربه ایران، در سایر تجارب بانکداری اسلامی اعطای تسهیلات در حال حاضر صرفاً بر مبنای عقود اسلامی است.

تفکیک کردن تسهیلات خرد از تسهیلات کلان در عملیات بانکی و الزام به ورود به تسهیلات کلان صرفاً از ناحیه انتشار صکوک، پیشنهاد اصلی این مقاله است. در راستای پیاده‌سازی این الگو، با مدنظر قرار دادن الگوی موجود بانکداری بر مبنای قانون عملیات بانکی بدون ربا و نیز الگوهای استاندارد انتشار صکوک، فرایندهای پیشنهادی این مقاله برای اعطای تسهیلات بر مبنای صکوک به صورت عمومی (و نه بر مبنای صکوک خاص) طراحی شد. در این الگو بانک خریدار اولیه تمامی صکوک منتشر شده در بازار است و نیز از قابلیت نقش آفرینی به‌عنوان نهاد واسط به صورت همزمان برخوردار می‌باشد.

همچنین در الگوی پیشنهادی سایر نهادهای مورد نظر پیرامون انتشار صکوک از جمله نهاد ضامن، مؤسسه‌های رتبه‌بندی و امین به‌عنوان نهادهای مستقل از بانک می‌باشند. به منظور تبیین کارکردهای الگو و مقایسه این الگو با سایر الگوهای رقیب، فروضی در نظر گرفته شد. با توجه به تغییراتی که پیاده‌سازی این الگو بر صورت‌های مالی بانک نمونه به ویژه ترازنامه آن خواهد داشت، این‌گونه تبیین شد که الگوی پیشنهادی دلالت‌های مستقیمی بر عملکرد یک بانک نمونه به‌عنوان یک بنگاه اقتصادی دارد. دلالت‌های یاد شده عبارتند از: کاهش ریسک اعتباری، کاهش ریسک نقدینگی، کاهش ریسک بازار، ایجاد کانال جدید برای تجهیز منابع بانک و ارتقای حجم تأمین مالی صورت گرفته از کانال بانک.

با توجه به دلالت‌های مستقیم الگو انتظار می‌رفت که الگوی پیشنهادی کارکردهای متفاوتی نسبت به عملکرد فعلی ناشی از عملیاتی ساختن قانون عملیات بانکی بدون ربا برای بانک نمونه (به‌عنوان یک بنگاه اقتصادی) در قالب «الگوی مرسوم بانکداری اسلامی» به دنبال داشته باشد. به منظور مقایسه عملکرد ناشی از رویکرد یاد شده با «الگوی پیشنهادی بر مبنای صکوک» - با مدنظر قرار دادن جایگاه ویژه بهره‌برداری از الگوی کملز در ارزیابی عملکرد بانک‌ها در دنیا - بهره‌برداری از شاخص‌های «کملز» به‌عنوان مبنای مناسبی برای این مقایسه تشخیص داده شد. لذا با توجه به نسبت‌های مالی اصلی مرتبط با شاخص‌های شش‌گانه کملز، به تحلیل «آثار انتظاری» ناشی از پیگیری الگوی پیشنهادی بر زیرشاخص‌های کملز پرداخته شد.

براساس تحلیل صورت گرفته چنین تبیین شد که انتظار می‌رود با پیگیری الگوی پیشنهادی، شاخص‌های کیفیت سرمایه، کیفیت دارایی، نقدینگی و حساسیت به ریسک بازار ارتقا یابند و در خصوص دو شاخص کیفیت مدیریت و سودآوری، حداقل انتظار عدم تنزل کیفیت وجود دارد. در سطح کلان نیز انتظار می‌رود با پیاده‌سازی این الگو برخی از عملکردهای بازارهای پول و سرمایه ارتقا یافته و فرصت‌هایی برای سیاست‌گذاری مؤثرتر پولی در اختیار بانک مرکزی قرار گیرد. در تبیین این برداشت عملکردهای انتظاری در قالب این موارد شناسایی شدند: کاهش نسبی خلق پول به‌رغم رشد تسهیلات اعطایی توسط سیستم بانکی، فراهم شدن امکان عملیات بازار باز مؤثر توسط بانک مرکزی، فراهم شدن امکان گسترش بازار بین بانکی مبتنی بر صکوک، فراهم شدن امکان ارتباط بین سیستم بانکی و بانک مرکزی بر مبنای صکوک، واقعی‌تر شدن تضمین‌ها، گسترش بازار سرمایه، کاهش زمینه برای گسترش فعالیت‌های غیر مولد در اقتصاد از طریق تأمین مالی از سیستم بانکی و از بین رفتن فرصت انعقاد قراردادهای صوری، فراهم شدن زمینه تأمین مالی طرح‌های بزرگ از طریق مشارکت بانک‌ها در قالب انتشار صکوک متنوع، سازگار شدن نرخ‌های تأمین مالی از طریق بازار سرمایه و بانک و فراهم‌تر شدن زمینه برای سپرده‌پذیری بر مبنای عقود در سیستم بانکی.

پس از مقایسه کارکردهای «الگوی پیشنهادی بر مبنای صکوک» با «الگوی مرسوم بانکداری اسلامی»، تلاش شد تا به صورت خلاصه مقایسه‌ای بین الگوی پیشنهادی و الگوی پیشنهاد شده در مطالعات قبلی مبتنی بر «تبدیل به اوراق کردن دارایی‌ها» به‌عنوان الگوی رقیب صورت پذیرد. مقایسه دلالت‌های مستقیم انتظاری ناشی از پیاده‌سازی دو الگو مبین آن است که در مجموع جریان کاهش هزینه‌های عملیاتی بانک، کاهش حجم مطالبات معوق، کاهش در ریسک‌های اعتباری، نقدینگی، بازار و شریعت در الگوی پیشنهادی قوی‌تر است؛ ضمن اینکه اعطای تسهیلات در الگوی پیشنهادی که از ابتدا بر مبنای صکوک است نسبت به الگوی رقیب (که مبتنی

بر ارائه اولیه تسهیلات بر مبنای عقود و سپس تبدیل کردن دارایی‌های مرتبط به اوراق بهادار است) تسهیل شده‌تر می‌باشد.

همچنین کانال موجود در الگوی پیشنهادی در خصوص تجدید مجدد منابع بانک نمونه از طریق فروش اوراق بهادار منتشر شده قبلی نسبت به الگوی رقیب قوی‌تر است. همچنین با توجه به بررسی صورت گرفته انتظار می‌رود که الگوی پیشنهادی نسبت به الگوی رقیب، پیرامون شاخص‌های کم‌تر عملکرد مثبت‌تری را داشته باشد. در مجموع نیز پیرامون ارتقای عملکرد بازار پول و سرمایه، انتظار می‌رود الگوی پیشنهادی عملکردهای مناسب‌تر و حداقل معادل، نسبت به الگوی رقیب ارائه کند.

در پایان ذکر این نکته ضروری است که براساس مطالعات موجود پیاده‌سازی بانکداری اسلامی نسبت به پیگیری بانکداری مرسوم دنیا به سبب رعایت قیود مرتبط با شریعت دشوارتر ارزیابی می‌شود. مسلم است که پیاده‌سازی الگوی مبتنی بر صکوک نیز نسبت به روش متداول در کشور (که ایجادکننده چالش‌های برشمرده شده می‌باشد) نیز دشوارتر ارزیابی می‌شود؛ اما یکی از آثار انتظاری الگوی پیشنهادی، حرکت به سمت واقعی‌تر شدن تسهیلات اعطایی بر مبنای تقاضای واقعی وصول شده به بانک برای گرفتن تسهیلات به ویژه در خصوص تسهیلات کلان است.

منابع

۱. احمدیان، اعظم (زمستان ۱۳۹۲)، «ارزیابی شاخص‌های سلامت بانکی در بانک‌های ایران (۱۳۹۰-۱۳۹۱)»، پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مقاله کاری شماره MBRI9222.
۲. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۲)، خلاصه تحولات اقتصادی.
۳. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۳)، نماگرهای اقتصادی، شماره ۷۶.
۴. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (اسفند ۱۳۹۲)، خلاصه دارایی‌ها و بدهی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیر بانکی.
۵. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (اسفند ۱۳۹۲)، گزیده آمارهای اقتصادی.
۶. تقی‌زاده، خدیجه (۱۳۹۱)، «بانکداری اسلامی در برخی کشورهای جهان»، مجله اقتصادی-ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۶ و ۷.
۷. سازمان بورس اوراق بهادار، صورت‌های مالی نمونه بانک‌ها، (به آدرس: www.seo.ir/LoadFile.aspx?Id=zB1sdwEA-VCCGXEHYmlRww=).
۸. صادقی، محسن و سیدجواد فراهانیان (۱۳۸۷)، نحوه تعامل واسطه‌های مالی با بازار سهام، سازمان بورس اوراق بهادار تهران.
۹. عباسقلی‌پور، محسن (خرداد ۱۳۸۹)، «عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد بانک‌ها»، مجله بانک و اقتصاد، شماره ۱۰۶.
۱۰. عبده تبریزی، حسین و میثم رادپور (۱۳۹۱)، «جایگاه بازار سرمایه و نقش آن در تعامل با صنعت بانکداری»، نخستین کنفرانس صنعت بانکداری و اقتصاد جهانی.
۱۱. مجلس شورای اسلامی (۱۳۶۲)، قانون عملیات بانکی بدون ربا.
۱۲. مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۹)، قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران.
۱۳. موسویان، سیدعباس (۱۳۸۹)، «تبدیل دارایی‌های بانکی به اوراق بهادار در بانکداری بدون ربا»، فصلنامه پول و اقتصاد، شماره ۴.
۱۴. نظرپور، محمد نقی؛ سیدضیاءالدین کیاءالحسینی و میثم حقیقی (۱۳۹۲)، «چگونگی ارتباط بانک‌ها با بازار سرمایه در چارچوب نظام بانکداری بدون ربا»، دو فصلنامه جستارهای اقتصادی ایران، شماره ۱۹.

۱۵. هیئت وزیران (۱۳۶۲)، آیین‌نامه‌های فصل دوم تا فصل پنجم قانون عملیات بانکی بدون ربا، تصویب‌نامه‌های شماره ۸۱۹۶۲، ۸۸۶۲۰، ۸۸۵۲۶ و ۸۸۵۲۸.
16. Ahmad Manjoo, Faizal (2005), "Securitization: An Important Recipe for Islamic Banks – A Survey, Review of Islamic Economics", *Journal of the International Association for Islamic Economics and the Islamic Foundation*, Vol. 9, No. 1.
17. Berger, Allen N. & Espinosa-Vega, Marco A. & Frame, W. Scott & Miller, Nathan H. (2011), "Why do borrowers pledge collateral? New empirical evidence on the role of asymmetric information," *Journal of Financial Intermediation*, Elsevier, Vol. 20, No. 1.
18. International monetary Fund, *indicators of Financial system Soundness*, Wahington D.C.
19. Owen Evans, Alfredo M. Leone, Mahinder Gill, Paul Hilbers and Staff Team (2000), "Macro-prudential Indicators of Financial System Soundness", *International Monetary Fund, Washington DC*.
20. <http://www.investopedia.com/terms/s/securitization.asp>
21. Islamic Financial Services Board (2013), *Islamic Financial Services Industry: Stability Report*.
22. Abdullrahim, Najat (2010), *Service Quality of English Islamic Banks*, Bournemouth University.

پیوست

جدول ۴: رئوس کلی عملیات بانکی در قانون عملیات بدون ربا و قوانین و مقررات مرتبط

سپرده	تسهیلات	ابزار سیاست گذاری بانکی مرکزی	مقررات متفرقه
<ul style="list-style-type: none"> قبول سپرده از طریق حساب‌های پس‌اندار (قرض الحسنه و جاری) و حساب‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار (کوتاه‌مدت و بلند مدت) در خصوص سپرده‌گذاری بانک وکیل سپرده‌گذار است و این منابع را در مشارکت، مضاربه، اجاره به شرط تملیک، معاملات اقساطی، مزارعه، مساقات، سرمایه‌گذاری مستقیم، معاملات سلف و جعاله مورد استفاده قرار می‌گیرد (ماده ۳) 	<ul style="list-style-type: none"> ایجاد تسهیلات از طریق عقود مشارکت و جعاله در فعالیت بخش‌های مختلف تولیدی و بازرگانی و خدماتی (ماده ۷ و ۱۶) مشارکت در امور طرح‌های تولیدی و عمرانی به صورت سرمایه‌گذاری مستقیم (ماده ۸) ارائه تسهیلات مضاربه برای گسترش امور بازرگانی به استثنای واردات بخش خصوصی (ماده ۹) تسهیلات فروش اقساطی و اجاره به شرط تملیک در بخش مسکن و جهت تأمین اموال منقول برای امور صنعت و معدن، کشاورزی و خدمات (مواد ۱۰ تا ۱۲) تسهیلات تأمین سرمایه گردش واحدهای تولیدی از طریق تأمین نقدی و فروش به صورت نسبه به مشتری (ماده ۱۳) تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی حقیقی یا حقوقی از طریق پیش خرید محصولات تولیدی در قالب معامله سلف (ماده ۴۱ آ.ف.۳) استفاده از عقد مزارعه و مساقات برای اراضی و باغاتی که در اختیار و تصرف بانک است (ماده ۱۷) به عقود منرج در فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا عقود استصناع، مرابحه و خرید دین اضافه می‌شود (ماده ۹۸ قانون برنامه پنجم) اعطای تسهیلات، عنداللزوم منوط به دریافت مبلغی به‌عنوان «پیش دریافت» خواهد بود. تشخیص موارد لزوم و حداقل میزان «پیش دریافت» با شورای پول و اعتبار می‌باشد (ماده ۵ آ.ف.۳) 	<ul style="list-style-type: none"> تعیین حداقل و یا حداکثر نسبت سهم سود بانک‌ها در عملیات مشارکت و مضاربه برحسب رشته فعالیت تعیین رشته‌های مختلف سرمایه‌گذاری و مشارکت و تعیین حداقل نرخ سود احتمالی در خصوص آنها برحسب رشته فعالیت تعیین حداقل و حداکثر نسبت سود بانک‌ها در معاملات اقساطی و اجاره به شرط تملیک در تناسب با قیمت تمام شده مورد معامله برحسب رشته فعالیت تعیین انواع و میزان حداقل و حداکثر کارمزد خدمات بانکی و حق الوکاله به کارگیری سپرده‌های سرمایه‌گذاری تعیین حداقل و حداکثر تسهیلات ارائه شده توسط بانک‌ها در هر یک از عقود در هر یک از موارد و رشته فعالیت‌های مختلف و نیز تعیین حداکثر تسهیلات اعطایی به هر مشتری (ماده ۲۰) 	<ul style="list-style-type: none"> منافع حاصل از عملیات منابع سپرده‌گذاری مدت‌دار، براساس قرارداد منعقد، متناسب با مدت و مبالغ سپرده‌های سرمایه‌گذاری و رعایت سهم منابع بانک به نسبت مدت و مبلغ در کل وجوه به کار گرفته شده در این عملیات، تقسیم خواهد شد (ماده ۵). قید مصالحه منافع مصرف مشاع سپرده و نحوه محاسبه و پرداخت منافع الزامی است (تبصره ۲ ماده ۱۰ آ.ف.۲) وجوه دریافتی تحت عنوان کارمزد و حق الوکاله جزء درآمدهای بانک‌ها بوده و قابل تقسیم بین سپرده‌گذاران نمی‌باشد (ماده ۲۳) اعطای تسهیلات عنداللزوم به تشخیص بانک، منوط به گرفتن تأمین کافی برای حفظ منافع بانک و حسن اجرای قراردادهای مربوط می‌باشد (ماده ۶ آ.ف.۳) بانک‌ها مکلف به بازپرداخت اصل سپرده‌های قرض الحسنه (پس‌انداز و جاری) بوده (ماده ۲) و اصل سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار را تعهد و یا به هزینه خود بیمه می‌کنند (ماده ۸ آ.ف.۲) قبول سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار برای مصرف در یک طرح خاص مجاز است (تبصره ماده ۹ آ.ف.۲) بانک مرکزی ج.ا.ا می‌تواند منابع لازم برای بانک‌ها را تأمین و یا مازاد منابع خود آنها را به شکل سپرده نزد خود قبول کند (ماده ۱ آ.ف.۵) بانک‌ها می‌توانند بخشی از منابع مورد نیاز بانک‌های دیگر را به ترتیب اولویت از محل منابع سپرده‌گذار و یا از محل منابع خود تأمین کنند (ماده ۲ آ.ف.۵)

مأخذ: قانون عملیات بانکی بدون ربا، آیین‌نامه‌های قانون عملیات بانکی بدون ربا و قانون برنامه پنجم توسعه.

* «آ» مخفف آیین‌نامه و «ف» مخفف فصل

جدول ۵: نحوه تغییر برخی از اقلام ترازنامه در الگوی پیشنهادی نسبت به الگوی مرسوم

ترازنامه بانک نمونه (در الگوی پیشنهادی)		ترازنامه بانک نمونه (در الگوی مرسوم)	
دارایی‌ها	بدهی‌ها و حقوق صاحبان سهام	دارایی‌ها	بدهی‌ها و حقوق صاحبان سهام
بدهی‌ها: بدهی به بانک مرکزی بدهی به بانک‌ها و مؤسسه‌های اعتباری سپرده‌های دیداری سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز و مشابه سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار سایر سپرده‌ها مالیات پرداختنی سود پرداختنی به سپرده‌گذاران ذخایر و سایر بدهی‌ها سود سهام پرداختنی ذخیره مزایای پایان خدمت کارکنان جمع بدهی‌ها حقوق صاحبان سهام: سرمایه اندوخته قانونی سایر اندوخته‌ها مازاد تجدید ارزیابی دارایی‌های ثابت مشهود سود انباشته جمع حقوق صاحبان سهام	دارایی‌ها: موجودی نقد مطالبات از بانک مرکزی مطالبات از سایر بانک‌ها و مؤسسه‌های اعتباری تسهیلات اعطایی به شرکت‌های عضو گروه تسهیلات اعطایی به سایر اشخاص ^۱ سایر حساب‌های دریافتنی اوراق مشارکت سرمایه‌گذاری‌ها ^۲ سایر حساب‌های دریافتنی اوراق مشارکت سود پرداختنی به سپرده‌گذاران ذخایر و سایر بدهی‌ها سود سهام پرداختنی ذخیره مزایای پایان خدمت کارکنان جمع بدهی‌ها حقوق صاحبان سهام: سرمایه اندوخته قانونی سایر اندوخته‌ها مازاد تجدید ارزیابی دارایی‌های ثابت مشهود سود انباشته		
جمع دارایی‌ها تعهدات بانک بابت اعتبارات اسنادی تعهدات بانک بابت ضمانت‌نامه‌ها سایر تعهدات بانک طرف وجوه اداره شده و موارد مشابه	جمع دارایی‌ها تعهدات مشتریان بابت اعتبارات اسنادی تعهدات مشتریان بابت ضمانت‌نامه‌ها سایر تعهدات مشتریان وجوه اداره شده و موارد مشابه	جمع دارایی‌ها تعهدات مشتریان بابت اعتبارات اسنادی تعهدات بانک بابت ضمانت‌نامه‌ها سایر تعهدات بانک	جمع بدهی‌ها و حقوق صاحبان سهام تعهدات مشتریان بابت اعتبارات اسنادی تعهدات مشتریان بابت ضمانت‌نامه‌ها سایر تعهدات مشتریان بابت اعتبارات اسنادی

مأخذ: تحقیق حاضر

مأخذ: سازمان بورس اوراق بهادار.

۱. فروش اقساطی؛ ۲. جعاله؛ ۳. اجاره به شرط تملیک؛ ۴. سلف؛ ۵. مضاربه؛ ۶. مشارکت مدنی؛ ۷. خرید دین؛ [۸. استصناع؛ ۹. مرابحه]؛ ۱۰. بدهکاران بابت اعتبارات اسنادی پرداخت شده؛ ۱۱. بدهکاران بابت ضمانت‌نامه‌های پرداخت شده و ۱۲. سایر تسهیلات می‌شود. هریک از این اقلام به دو گروه کلی جاری و غیر جاری (سرسید گذشته، معوق، و مشکوک الوصول) تقسیم می‌شوند.
۲. برخلاف شیوه بانکداری مرسوم، در شیوه پیشنهادی مانده اقلام غیر جاری به صورت نسبی کاهش می‌یابد.
۳. شامل ۱. اوراق مشارکت منتشره بانک مرکزی؛ ۲. اوراق مشارکت طرح‌های عمرانی؛ ۳. اوراق مشارکت منتشره سایر بانک‌ها؛ ۴. اوراق مشارکت منتشره شرکت‌های بورسی و ۵. اوراق مشارکت منتشره شرکت‌های بورسی می‌شود.
۴. شامل ۱. سرمایه‌گذاری در سهام سریع‌المعامله در بازار؛ ۲. سرمایه‌گذاری در سایر سهام و ۳. سایر سرمایه‌گذاری‌ها می‌شود.

جدول ۶: معرفی شاخص‌های سلامت بانکی

شاخص	توصیف شاخص سلامت مالی	نسبت مالی	اثرگذاری
کفایت سرمایه	حساسیت مؤسسه‌های مالی را به شوک‌های وارده به ترازنامه آنان را نشان می‌دهد. این شاخص ریسک‌های مهم مالی از جمله ریسک نرخ ارز، نرخ بهره و ریسک اعتباری را دربر می‌گیرد.	۱. نسبت سرمایه به مجموع دارایی‌های موزون شده بر مبنای ریسک	+
		۲. کل سرمایه به کل دارایی	+
کیفیت دارایی	نحوه تخصیص منابع بانک (از جمله وجوه سپرده‌گذاری شده) در ارتباط مستقیم با ریسک اعتباری و احتمال نکول مطالبات است. قابل اتکا بودن نسبت‌های مالی و اطمینان به بانک در خصوص عمل به تعهداتش به کیفیت دارایی‌هایش بستگی دارد. ارزش تسهیلات، وابسته به ارزش نقد شدن وثایق آن است؛ در حالی که ارزش سرمایه‌گذاری‌ها وابسته به ارزش بازار است. از بانک انتظار می‌رود از دارایی‌های با ثبات در پرتفوی خود استفاده کند و ذخایر مناسب برای جبران کاهش ارزش دارایی‌های خود را داشته باشد.	۳. نسبت مانده مطالبات غیر جاری به کل تسهیلات ۴. نسبت مانده مطالبات غیر جاری به سرمایه پایه ۵. نسبت تسهیلات بخشی به کل تسهیلات ۶. ریسک پرتفو دارایی‌ها ۷. اعطای تسهیلات به ذی‌نفع واحد	- - / / /
		۸. اهرم بدهی (نسبت تسهیلات اعطایی به کل سرمایه)	-
		۹. هزینه کل به درآمد کل	-
		۱۰. سود به کل کارکنان	+
		۱۱. نسبت سود خالص به مجموع دارایی‌ها	+
		۱۲. نسبت بازده خالص به سرمایه بانک	+
		۱۳. نسبت درآمد بهره‌ای به کل درآمدها (یا دارایی‌ها)	/
		۱۴. نسبت هزینه‌های عملیاتی به کل درآمدها (یا دارایی‌ها)	-
سودآوری	یکی از شاخص‌های پایین بودن ریسک موجود پیرامون عدم بازپرداخت تعهدات از جانب بانک، مناسب بودن وضعیت شاخص‌های سودآوری است. از طرف دیگر گاهی اوقات سودآوری بالا می‌تواند نشانه‌ای از افزایش ریسک عدم بازپرداخت دیون توسط بانک باشد.	۱۵. تفاوت بین نرخ بهره دریافتی و پرداختی (اسپرید بانکی)	-
نقدینگی	مدیریت نقدینگی نامناسب می‌تواند بانک را در معرض ورشکستگی قرار دهد. در سمت تعهدات، شاخص‌های مالی باید مبین پوشش منابع تأمین مالی (منابع جذب شده توسط بانک و نیز تعهدات به بانک مرکزی) باشد. شاخص‌های نقدینگی همچنین باید عدم تطابق در سررسید تعهدات بلندمدت با توان بازپرداخت بانک را نیز ترسیم کنند.	۱۶. نسبت دارایی نقد به کل سپرده‌ها ۱۷. نسبت کل تسهیلات به کل سپرده‌ها ۱۸. نسبت سپرده فرار به کل سپرده‌ها	+
		۱۹. نسبت دارایی نقد به بدهی کوتاه‌مدت	+
		۲۰. حساسیت به نرخ ارز (نسبت دارایی‌های مبتنی بر نرخ ارز به هزینه دارایی‌های مبتنی بر نرخ ارز)	-
		۲۱. حساسیت به نرخ بهره (نسبت دارایی‌های مبتنی بر نرخ بهره به هزینه دارایی‌های مبتنی بر نرخ بهره)	-
حساسیت به ریسک بازار	بانک‌ها در فعالیت‌های اقتصادی متنوعی حضور می‌یابند که به صورت مستقیم بانک را درگیر یک یا چند مؤلفه ریسک بازار می‌کنند. در صورتی که سهم بالایی از دارایی‌های بانک در دارایی‌های پرنوسان سرمایه‌گذاری شود، ریسک بانک افزایش خواهد یافت.	۲۲. حساسیت به قیمت سهام	-

ماخذ: استخراج شده از مطالعه ایوانز و همکاران، ۲۰۰۰

توجه ۱: در صورت بزرگ‌تر بودن نسبت مالی اثر «+» مثبت، و «-» گویای اثر منفی بر شاخص مورد بررسی است. «/» گویای عدم اظهار نظر در خصوص مثبت و منفی بودن اثر است و بیشتر تمرکز در مدیریت مربوط شاخص است.

توجه ۲: چون در اقتصاد اسلامی نرخ بهره ملاک عمل نیست؛ لذا با توجه به نوع قراردادهای در خصوص قراردادهای مبادله‌ای نرخ سود قطعی مربوطه ملاک عمل است. به علاوه آنکه در تحلیل‌ها سود بانک جایگزین درآمد بهره‌ای شده است.